

1. Σελίδα του χειρογράφου του Buondelmonti με το χάρτη της Ρόδου (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

ΡΟΔΟΣ: ΧΑΡΑΚΤΙΚΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 15ο ΕΩΣ ΤΟΝ 17ο ΑΙΩΝΑ

Η έντυπη τοπογραφική απεικόνιση πόλεων στα ελληνικά παράλια και νησιά της ανατολικής Λεκάνης της Μεσογείου αρχίζει το 1486 με την έκδοση του «Οδοιπορικού» του Γερμανού Bernhard von Breydenbach με τίτλο «Peregrinationes in Terram Sanctam».

Η προτίμηση των Ευρωπαίων περιηγητών και χαρτογράφων για την περιοχή αυτή οφειλόταν σε δύο κυρίως λόγους: Αφ' ενός στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον που είχαν για την περιοχή οι μεγάλες ναυτικές και εμπορικές Δυνάμεις της εποχής – από οικονομικής, και κατ'επέκταση από στρατηγικής και πολιτικής απόψεως –, και αφ'ετέρου στην αναβίωση των κλασικών σπουδών κατά την περίοδο της Αναγέννησης, που αναζωπύρωσε την αγάπη και το ενδιαφέρον για την αρχαία Ελλάδα και που οδήγησε τους Ευρωπαίους ανθρωπιστές στα ελληνικά νησιά, όπου, γνωρίζοντας την ελληνική μυθολογία και ιστορία, προσπαθούσαν να ανακαλύψουν επιτόπου όσα περιέγραφαν οι αρχαίοι συγγραφείς.

Αντώνης Σεβαστού Μαίλλη

Ιατρός Μικροβιολόγος

Από τους χρόνους των Σταυροφοριών η Γαληνοτάτη Δημοκρατία είχε αρχίσει να κυριαρχεί στο χώρο αυτόν της Μεσογείου, ενώ παράλληλα την ανταγωνίζονταν οι Γενουάτες, οι Πιζάνοι, οι Καταλανοί και οι Αμαλφιννοί. Από τους τελευταίους προήλθαν και οι Ιωαννίτες ιππότες της Ρόδου, οι οποίοι το 1309 κατέλαβαν τη Ρόδο, απ' όπου εκδιώχθηκαν από τους Τούρκους 200 περίπου χρόνια αργότερα, το 1522.

Η Ρόδος, ένα από τα μεγαλύτερα νησιά του Αιγαίου, κατέχει μια θέση που δεσπόζει Βορρά και Νότου, Ανατολής και Δύσης. Κατά τον ιστορικό Glotz, οι Ρόδιοι εκμεταλλεύθηκαν πολύ νωρίς τους 4 ναυτικούς δρόμους που ξεκινούσαν από το νησί τους. Ο πρώτος, προς βορρά, περπάλεσε τις ακτές της Μικρασίας έως τον Εύξεινο Πόντο. Ο δεύτερος, προς ΒΔ, διακλαδιζόταν προς τρεις κατευθύνσεις: προς τον Εύριπο και προς τους κόλπους του Σαρωνικού και του Αργολικού. Ο τρίτος, προς ΝΔ, οδηγούσε στην Κρήτη και ο τέταρτος, προς ΝΑ και Ν, οδηγούσε είτε στην Κύπρο, Κίλικία και Παλαιστίνη είτε στην Αίγυπτο.

Όπως ο χώρος της ηπειρωτικής Ελλάδας, έτσι και η Ρόδος κατοικήθηκε από τα αρχαιότερα χρόνια αποκλειστικά από Έλληνες, ενώ οι πάντοτε ολιγαριθμοί ξένοι, οι επήλυδες, έρχονταν ως κατακτητές και έφευγαν.

Το νησί ακολούθησε κατά πόδας την οικονομική, κοινωνική και εθνική τροχιά όλου του υπόλοιπου Ελληνισμού, με ελάχιστες (χωρίς ουσιαστική σημασία) παρεκκλίσεις, όπως η κατάληψή του το 1309, όχι από Βενετσιάνους αλλά από τους Ιππότες του τάγματος του Αγίου Ιωάννου της Ιερουσαλήμ, και η αργοπορημένη κατάληψη από τους Τούρκους το 1522.

Πριν χτιστεί η πόλη της Ρόδου (408/7 π.Χ.), οι Ρόδιοι κατοικούσαν σε τρεις πόλεις-κράτη, τη Λίνδο, την Ιαλυσό και την Κάμειρο, που από τον 8ο ως τον 6ο π.Χ. αι. είχαν φθάσει σε μεγάλη ακμή.

Τον 5ο π.Χ. αιώνα όμως και κυρίως μέσα στις περιπέτειες του Πελοποννησιακού πολέμου αποφάσισαν να συνενωθούν σε μια μεγάλη οχυρή πόλη-κράτος. Έτσι στα 408/7 π.Χ. χτίστηκε η

αρχαία πόλη Ρόδος. Η όλη διαδικασία και εκτέλεση του έργου ανατέθηκε στον ίδιο τον Ιππόδαμο από τη Μίλητο ή σε κάποιον μαθητή του, πολεοδομιο-αρχιτέκτονα.

Για το σκοπό αυτόν διάλεξαν την πιο κατάλληλη θέση, δηλαδή το βόρειο τμήμα του νησιού, που βρισκόταν πιο κοντά στα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου, στη Μικρασία, στα λιμάνια της ηπειρωτικής Ελλάδας. Το επικλινές του εδάφους, όπου θα χτιζόταν η νέα πόλη, εξασφάλιζε την ομαλή αποχέτευση και η δυτική πλευρά, όπου η κλίση του λόφου είναι απότομη, εξασφάλιζε τη μερική της άμυνα.

Ο αρχιτέκτονας διαίρεσε το χώρο της νέας πόλεως σε περιοχές. Την εμπορική περιοχή, κοντά στο μεγάλο κεντρικό λιμάνι, την περιοχή των μεγάλων ιερών και των χώρων αναψυχής στο λόφο της αρχαίας ακροπόλεως, την περιοχή των λιμένων με τα νεώρια και τις αποθήκες, το μεγάλο οικιστικό κέντρο, αφήνοντας ίσως σ' αυτό το κέντρο ελεύθερους χώρους για κάποια διάσπαρτα ιερά. Η νέα πόλη είχε 3 λιμάνια στην ανατολική πλευρά, ένα στη δυτική και ένα στη νότια. Ήταν δε χτισμένη με άρτιο ρυμοτομικό σχέδιο, με ίσιους, καθέτους μεταξύ τους και αυστηρά προσανατολισμένους Β-Ν, Α-Δ δρόμους. Κάτω από τους σπουδαιότερους δρόμους κατασκευάστηκαν μεγάλοι χτιστοί αποχετευτικοί αγωγοί.

Τα τείχη και οι πύργοι (εντυπωσιακά οχυρωματικά έργα) εξασφάλισαν την άμυνα της επί 3 ολόκληρου αιώνες.

Η πόλη υπήρξε κατά τους 3ο με 1ο π.Χ. αι. από τις πλουσιότερες και σημαντικότερες του Ελληνισμού. Αντέξε σε δύο τρομακτικές πολιορκίες, πρώτα σ' εκείνη του Δημητρίου του Πολιορκητή, το 306 π.Χ., και κατόπιν του Μιθριδάτη, το 88 π.Χ. Μόνο στην πολιορκία του Ρωμαίου στρατηγού Κάσιου, το 42 π.Χ., έπεσε, όχι τόσο γιατί δεν θα μπορούσε και πάλι να αντέξει, όσο γιατί δεν υπήρχε πια το υψηλό φρόνημα των παλαιών καιρών και έτσι βρήκε πρόσφορο έδαφος η προδοσία.

Ο Κάσιος, που είχε σπουδάσει στη σπουδαία φιλοσοφική σχολή της Ρόδου, άφησε ελεύθερα τα

στρατεύματά του να λεηλατήσουν την πόλη και ο ίδιος φόρτωσε στα πλοία και μετέφερε στη Ρώμη όλα τα αγάλματα, τα έργα τέχνης και τους χρυσομένους θησαυρούς της, ενώ γκρέμισε το μεγαλύτερο μέρος των τειχών της. Τέλος, τόσο ο σεισμός του 155 μ.Χ. όσο και οι εχθρικές επιδρομές και δύο άλλοι σεισμοί, στα 344/45 μ.Χ. και 515 μ.Χ., προέβλησαν σημαντικές καταστροφές στην πόλη.

Η μεγάλη αρχαία πόλη ερημώθηκε και οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να χτίσουν νέα, μικρά, γύρω από το κεντρικό μεγάλο λιμάνι. Το μέγεθος της ήταν το 1/5 της αρχαίας πόλης. Ήταν η πόλη των Βυζαντινών Ροδίων, που ξαναχτίστηκε και υπέστη αλλαγές στα χρόνια της Ιπποκοκράτίας (1309-1522), οπότε και πήρε την τελική της μορφή.

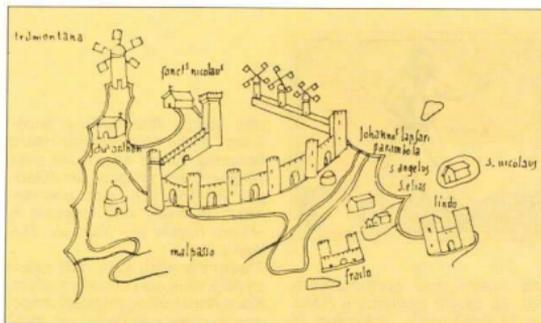
Την πόλη αυτή, που κατοικείται στον ίδιο χώρο επί 2.400 χρόνια, θα παρουσιάσω μέσα από τα χαρακτηριστικά, που ανήκουν στη συλλογή μου, με χρονολογική σειρά από το 1486 έως το 1700.

Η περίοδος αυτή, λόγω της απαίτησής του υλικού, έχει το μεγαλύτερο, από ιστορικής και καλλιτεχνικής πλευράς, ενδιαφέρον, χωρίς βέβαια γι' αυτό να παραγνωρίζεται η αξία της μετά το 1700 τοπογραφικής απεικόνισης των πόλεων. Σ' αυτή τη μελέτη παρουσίαση θα δείξουμε την πόλη της Ρόδου όπως απλωνόταν γύρω από το κεντρικό μεγάλο λιμάνι. Δεν θα αναφερθώ καθόλου στα χαρακτηριστικά, που απεικονίζουν τον Κολοσσό, γιατί είναι όλα φανταστικά, ούτε και β) σ' εκείνα που απεικονίζουν την πόλη της Ρόδου μέσα από τις διάφορες πολιορκίες που υπέστη το νησί.

Αλλά προτού ξεκινήσω τη χρονολογική παρουσίαση των χαρακτηριστών της πόλης της Ρόδου, θα αναφερθώ στον ανθρωπιστή του 15ου αιώνα, τον Φλωρεντίνο ιερωμένο Cristoforo Buondelmonti, στον οποίο οφείλουμε τους πρώτους ειδικούς χάρτες του Αιγαίου.

Ο Cristoforo Buondelmonti

Ο Buondelmonti, εφημέριος της Santa Maria Oltraarno της Φλωρεντίας, ήρθε στη Ρόδο γύρω

2. Τοπογραφικό της πόλης της Ρόδου από χειρόγραφο του 15ου αιώνα (ίσως του Buondelmonti).

στα 1412, όπου παρέμεινε οκτώ χρόνια για την εκμάθηση της ελληνικής. Στο διάστημα αυτό, έχοντας ως ορμητήριο τη Ρόδο, επισκέφθηκε τα νησιά και τις ακτές της Ελλάδας, πιθανότατα επί έξι χρόνια. Οι χρονολογίες της εδώ παραμονής του δεν είναι εξακριβωμένες, φαίνεται όμως ότι επέστρεψε στη Φλωρεντία γύρω στα 1420, παίρνοντας μαζί του σπουδαιότερες ελληνικούς κώδικες που πλούτισαν τη βιβλιοθήκη των Μεδίκων.

Γυρίζοντας, αφιερώνει, το 1420, στον Καρδινάλιο Giordano Orsini το Liber Insularum Archipelagi (Το Βιβλίο των Νησιών του Αρχιπελάγους [του Αιγαίου]), γραμμένο στα λατινικά.

Το πρωτόγραφο του Buondelmonti δεν έχει περικοπεί, φαίνεται όμως ότι κυκλοφόρησαν πολλά χειρόγραφα αντίγραφα του. Ένα απ' αυτά βρίσκεται στη Γεννάδειο, ενώ άλλα φυλάγονται σήμερα σε άλλες μεγάλες βιβλιοθήκες.

Ο Buondelmonti, μελετώντας τους αρχαίους συγγραφείς, σημειώνει τις ιστορικές ιδιαιτερότητες και τους σχετικούς με το Αιγαίο μύθους. Το Liber Insularum είχε τόσο μεγάλη διάδοση, που ως τα τέλη του 18ου αιώνα θα παραμείνει η βάση των γεωγραφικών γνώσεων για τα νησιά.

Στο κείμενο εμπεριέχεται και καταγραφή των μνημείων.

Ο χάρτης της Ρόδου που απεικονίζεται εδώ προέρχεται από το χειρόγραφο το οποίο βρίσκεται στη Γεννάδειο βιβλιοθήκη και είναι του 15ου-16ου αιώνα. Ο ιδρυτής της βιβλιοθήκης, Ιωάννης Γεννάδιος, το αγόρασε σε δημοπρασία των Sotheby's του Λονδίνου στις 14 Δεκεμβρίου 1880 για δύο χάρτινες λίρες Αγγλίας. Το χειρόγραφο της Γεννάδειου είναι

σε χαρτί, αποτελείται από 41 φύλλα, είναι γραμμένο με πολύ λεπτό και ωραίο χέρι και διακοσμημένο με εβδομήντα δύο (72) έγχρωμες υδατογραφίες των νησιών του Αιγαίου που περιγράφονται (καθώς και μία της Κωνσταντινούπολης). Στη σελίδα που αφορά τη Ρόδο η υδατογραφία έχει διαστάσεις 18,5 x 15 εκ. (εικ. 1).

Η πρώτη πλήρης έκδοση του έργου του Buondelmonti, με το λατινικό κείμενο και με πρόλογο και σημειώσεις από τον Gabr. Rud. Ludovicus de Sinner, κυκλοφόρησε το 1824 στη Λειψία και η δεύτερη στο βιβλίο του Émile Legrand: «Description des îles de l'Archipel par Cristophe Buondelmonti, version grecque par un anonyme, traduction française et commentaire», Paris, Ernest Leroux, 1897.

Το βιβλίο αυτό του Émile Legrand μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, γιατί περιλαμβάνει, μαζί με το κείμενο του Buondelmonti, και τη μετάφραση που είχε κάνει ο «άνωνυμος» εκείνος Έλληνας του 16ου αιώνα. Η μετάφραση είναι σε αρχαϊζούσα ελληνική γλώσσα και μαρτυρεί άνθρωπο με σημαντική κλασική παιδεία. Στο βιβλίο περιλαμβάνεται και γαλλική μετάφραση του ελληνικού κειμένου. Το ελληνικό κείμενο προέρχεται από αντίγραφο του χειρογράφου του Σερραγιού, το οποίο είχε κάνει ο περίφημος καλλιγράφος-παλαιόγραφος Emmanuel Miller.

Από το αρχαϊζον αυτό κείμενο του «άνωνυμου» Έλληνα έχω μεταγλωττίσει στη δημοτική, σε ελεύθερη απόδοση, το τμήμα που αφορά τη Ρόδο, το οποίο δίω αμέσως εδώ, με μικρές διευκρινίσεις μέσα σε αγκύλες (εικ. 2):

«Για τη Ρόδο»

Είναι καιρός πια να αναφερθούμε και στην πολύ παλιά πόλη της Ρόδου, η οποία υποδεχόταν τους βασιλιάδες της Κάτω Ασίας και τους εμπόρους και τους ξένους που έρχονταν από τα διάφορα μέρη της οικουμένης. Η Κάτω Ασία κάποτε ήταν Ελλάδα, αλλά τώρα είναι και ονομάζεται Τουρκία.

Η ονομασία Ρόδος προέρχεται ή από το ρόδο (τριαντάφυλλο), που στα λατινικά λέγεται ρόζα (rosa) —γιατί αυτό το λουλούδι ευδοκίμει εκεί περισσότερο παρά σε όλα τα μέρη του κόσμου—, ή από τη ροδιά, που στα λατινικά σημαίνει «μάλουμ ποίνκιουμ» (malum punicum). Η πόλη ήταν κάποτε πολυάνθρωπη —όπως ακριβώς συμβαίνει με τη ροδιά— και μεγάλωνε κυκλικά, σαν ασπίδα. Από τον Άγιο Στέφανο έως τον Άγιο Ιωάννη των Λεπρών [θα ήταν στα κάτω μαράσια, στα «μαλιορδειά»], τον Άγιο Αντώνιο [ήταν στη θέση όπου βρίσκεται σήμερα το τζαμί του Μουράτ-Ρεϊς], τον Άγιο Καλλίνικο [βρισκόταν ανάμεσα Μόντε Σμιθ και Νεοχώρι], και απ'αυτόν πάλι έως τον προαναφερθέντα Άγιο Ιωάννη σωζόταν δρόμος περιφερικός. Στο μεταξύ αυτών διάστημα υπήρχαν διακόσιοι πύργοι, όπως ισχυρίζονται οι παλαιότεροι συγγραφείς. Ο καθένας απ'αυτούς τους πύργους είχε ύψος πενήντα πήχες και στη μέση ξεχώριζε ο Κολοσσός, το θαυμαστό για το μέγεθός του άγαλμα, γιατί είχε ύψος εβδομήντα πήχες, πάνω στον οποίο υπήρχε και σημαία που φαινόταν από ογδόντα μίλια μακριά. Ακόμα και τα διάφορα ψηλά μέρη της πόλης έκανε να φαίνονται πιο χαμηλά συγκρινόμενα με το ύψος του. Η πόλη αυτή υπήρξε πολύ δυνατή και η ακμή της συνεχίστηκε για πολλά χρόνια: γι'αυτό και εναντίον των Αιγυπτίων πολλές φορές πολέμησε, αλλά αργότερα, αφού νικήθηκε απ'αυτούς, καταστράφηκε. Μερικοί νομίζουν πως και ο ίδιος ο Κολοσσός και όλοι οι πύργοι καταστράφηκαν συθέμελα από τους συχνούς σεισμούς και ότι σκοτώθηκαν πολλοί άνθρωποι απ'αυτήν την αιτία. Πολλές γνώμες υπήρξαν γύρω απ'αυτό. Για τούτο το λόγο ούτε και γω τολμώ να εκφέρω γνώμη, έχοντας υπό-

ψη την αμάθειά μου. Γιατί, όπως ξέρουμε, τόσες πολλές απόψεις υπάρχουν όσαι και άνθρωποι. Και σχεδόν όλοι έχουν συνηθίσει να κρίνουν υποκειμενικά τα πράγματα κι όχι με την ορθή λογική. Εγώ όμως, ο ίδιος, βρήκα σ'ένα ελληνικό βιβλίο τον Κολοσσό, άγαλα χάλκινο εβδομήντα πήχων, όπως προαναφέραμε, έχοντας στο μέσο του στήθους ένα μεγάλο και λαμπρό καθρέφτη που να μπορούν να τον βλέπουν τα καράβια που απέπλεαν από την Αίγυπτο. Ακόμη και άλλοι χίλιοι περίπου κολοσσόι στέκουν πάνω σε κολόνες σ'ολόκληρο το νησί. Επίσης υπήρχαν και πολλές κολόνες με γλυπτά κεφάλια ελαφιών. [Η αφήγηση εντοχίει την παράδοση ότι σύμβολο της Ρόδου, εκτός από το ρόδο, ήταν και το ελάφι].

Περπατώντας δε βρήκαμε νομίματα με την απεικόνιση του Καίσαρα και πάρα πολλά αγγεία-τεφροδόχες. Τα όσα ίχνη παραμένουν μέχρι σήμερα μαρτυρούν αρκετά το πόση μεγαλοπρέπεια είχε η πόλη. Τελευταία μάλιστα βρέθηκαν, σε κάποιο λάκκο σ'ένα αμπελώνα κοντά στον Άγιο Αντώνιο και το ναό «του Σωτήρος Χριστού», πεντακόσια αγάματα κάθε είδους.

Η σημερινή λοιπόν πόλη σε σχέση με την παλιά είναι πολύ μικρή και δεν είναι άξια για σύγκριση. Βλέπει προς την Ανατολή και χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Απ'αυτά το πρώτο κατέχει «ο μέγας μαιίστωρ του Οσπιτίου του Αγίου Ιωάννου» το δε δεύτερο οι αδελφοί του ιδίου Τάγματος. Στο τρίτο είναι το κατάλυμα τους. Στο τέταρτο και τελευταίο κατοικούν μαζί οι έμποροι με τους Γραικούς, οι οποίοι ονομάζονται και γράφονται παντού Κολοσσαείς, από τον Κολοσσό.

Είναι λοιπόν αυτό το νησί το πιο όμορφο απ'όλα όσα περιλαμβάνει η θάλασσά μας. Η περιμέτρος τους είναι 154 μίλια. Και ολόκληρη η παραλιακή ζώνη προς τη δυτική πλευρά, από το βόρειο άκρο έως το νότιο, είναι εντελώς ομαλή και έχει φρούρια και πολλά χωριά. Ένα δε απ'αυτά υπήρξε παιδιότοτα Βασιλική που ονομαζόταν Βασιλική, στα λατινικά σημαίνει «μετρήτρια» και σήμερα είναι εμπεπτα.

Ακόμα προς νότο φαίνονται καθαρά δύο φρούρια και πολλά χω

ριά ερειπωμένα (κατεστραμμένα). Τα οχυρά φρούρια, η Πολάχη [ή Απολακκία], η Κατάνη [ή Καταβιά] και η Αγανάη [ή Λαχάνα], ακόμα και τώρα διατηρούνται καλά και κατοικούνται και καλλιεργούνται από τους αγρότες με πλήθος ζώων για να παράγουν τα απαραίτητα αγαθά. Προς την ανατολική πλευρά, κοντά στο Σάλο [ή Σάλακο], ένα τέταρτο, κτισμένο με πελώριες πέτρες εκτεινόταν σε πολύ μεγάλο μήκος διαμέσου βουνών και δασών —όπως ισχυρίζονται— και χωρίζε το νησί σε δύο μέρη, πράγμα που δείχνει ότι εξουσίαζαν δύο βασιλιάδες στη Ρόδο. Έπειτα βλέπουμε και το φρούριο της Λίνδου, στο οποίο πρόσφεραν διάφορες θυσίες στον Ηρακλή —σύμφωνα με ξένα έθιμα— γιατί θυσίαζαν σ'αυτόν και σε άλλους θεούς ζωά.

Φαίνονται ακόμα και άλλα ίχνη μεγαλόπρεπων φρουρίων σ'όλο το νησί, κατεστραμμένα από το πέρασμα του χρόνου και τελείως έρημα. Βλέπουμε πραγματικά μπροστά μας τον Φαρακλό, τη Φάνδο [τ'Αφάντου] και κάποιο χωριό που λέγεται Αρχάγγελος. Έπειτα Ξαναγυρίζουμε σ'αυτή την πολυδοξασμένη (περιφανέστατη) πόλη της Ρόδου, όπου υπάρχει τόσο πράσινο απ'τα ξενόδρα και τόση φυσική ομορφιά του τόπου, ώστε είναι πολύ θαυμαστό το θέαμα σ'όσους το αντικρίζουν. Άλλωστε ποιος θα μπορούσε να μη θαυμάσει τη θέα των παραδείσιων κήπων [εννοεί τους υραίους κήπους της Βάρης, έως τον Κουφρά, από τους οποίους έμεινε το όνομα στο βουνό Παραδείσι], που έγιναν εδώ από τους Φλωρεντινούς.

Στη μέση του νησιού υπάρχει το βουνό «Αρταμίτιον» [Artamita mons, λέει το λατινικό κείμενο, παίρνοντας το όνομα από τη μονή Αρταμίτης, αντί να πει Ατάβυρος] και εκεί κοντά ένας ποταμός που ονομάζεται Γαδουράς. Προς τ'αριστερά βρίσκεται το χωριό της «Παρθένου Μητρός Μαρίας»,

που λέγεται Απολλωνία [τ'Απόλλωνα], όπου γίνονται και πολλά θαύματα. Κοντά στην πόλη είναι το βουνό και το φρούριο Φίλερμον [Φιλέρμος], όπου προσκυνείται συνεχώς από πολλούς η «Κυρία πασών των Χαριτών» Παναγία.

Σ'αυτή την πόλη λένε, πως έχουν τη ρίζα τους και οι ναυτικοί νόμοι. Και ο Απολλώνιος ο γραμματικός, που έγραψε ένα βιβλίο με οχτώ μέρη (από το οποίο ο Πρισιανός παίρνοντας πολλά και παρουσιάζοντάς τα ως δικά του έφτιαξε κι αυτός λατινική γραμματική), ισχυρίζεται πως είναι Ρόδιος. Και ο δικός μας, ο Τούλλιος [Κικέρων], όταν ήρθε κάποτε σ'αυτή την πόλη, συνάντησε πολλούς σοφούς Έλληνες, εξεφώνησε άριστο πανηγυρικό λόγο μπροστά στο πλήθος και στους σοφούς. Γι'αυτό επαινέθηκε πολύ από τους Ροδίους.

Ακόμα και ο Απόστολος Παύλος στέλνει επιστολή προς τους Ροδίους και τους ονομάζει «Κολοσσαείς», από τον Κολοσσό. [Η «Κολοσσαείς» επιστολή του Παύλου αποτίεται στους κατοίκους των Κολοσσών της Μ. Ασίας και όχι στους Ροδίτες. Συνεπώς εδώ υπάρχει σύγχυση.] Αυτοί και μέχρι τώρα παντού έτσι ονομάζονται και γράφονται, όπως προαναφέραμε.

Στη Ρόδο κατά τη διάρκεια κακοκαιρίας, έστω κι αν βρέχει πολύ δυνατά, ο ήλιος επανεμφανίζεται (τουλάχιστο) μια φορά την ημέρα. Αυτό δε το γνώριστο πολύ καλά εγώ ο ίδιος στο διάστημα των οκτώ χρόνων που έμεινα εδώ, και επιβεβαιώνει αντίστοιχη παρατήρηση του Βάρρωνα. [Πρόκειται, όπως φαίνεται, για τον Ρωμαίο συγγραφέα Μάρκο Ουάρρωνα (116-27 π.Χ.).]

Το «Οδοιπορικό» του Β. von Breydenbach Βιογραφικά-Το Ταξίδι

Μεταξύ των περιγραφών των πρώτων ξένων ταξιδιωτών που πέρασαν από τον τόπο μας, ξεχωρίζει η αφήγηση του Γερμανού κληρικού Bernhard von Breydenbach, που έκανε προσκύνημα στους Αγίους Τόπους στα 1483-84.

Εκκινώντας από τη Βενετία, επισκεφθήκε διαδοχικά τις ελληνικές πόλεις: Κέρκυρα, Μεθώνη, Ηράκλειο, Ρόδο και Λε-

μεσό. Όταν γύρισε στην πατρίδα του, έγραψε και εξέδωσε, πρώτα στα λατινικά και ύστερα σε πολλές άλλες γλώσσες, ένα «Οδοιπορικό» του ταξιδιού του, που είναι γνωστό βιβλιογραφικά με τον συμβατικό τίτλο «Peregrinationes in Terram Sanctam».

Ένα από τα μεγάλα προσόντα του βιβλίου του Breydenbach είναι ότι το κείμενο συνοδεύεται από σειρά αξιολόγων και ωραίων εμβολογραφιών που εικονίζουν τις σπουδαιότερες πόλεις τις οποίες επισκέφθηκε ο συγγραφέας, καθώς και σκηνές από την καθημερινή ζωή των διαφόρων λαών που ζούσαν την εποχή εκείνη στους Αγίους Τόπους. Όλα τα σχέδια, καμμιμένα εκ του φυσικού, εμφανίζουν την αυθεντική μορφή των πόλεων την εποχή που απεικονίστηκαν. Αυτό το γεγονός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί αποτελεί πιστή μαρτυρία. Εκτός όμως από αυτό, η έκδοση του «Οδοιπορικού» αποτελεί αληθινό τεχνικό και καλλιτεχνικό επίτευγμα για την εποχή που τυπώθηκε, γι' αυτό και θεωρείται σήμερα ένα από τα αξιολογότερα εικονογραφημένα αρχέτυπα που έχουν εκδοθεί ποτέ.

Ο συγγραφέας του «Οδοιπορικού» Bernhard von Breydenbach καταγόταν από την περιοχή του Έσσην (Essen) της Κεντρικής Γερμανίας, έζησε όμως και σταδιοδρόμησε στην πλούσια και μεγάλη τότε πόλη του Μάιντς (Mainz), όπου και πέθανε τιμημένος στις 5 Μαΐου του 1497, μετά τη μεγάλη επιτυχία του έργου του. Ο τάφος του βρίσκεται στο παρεκκλήσι της Παναγίας, στον καθεδρικό ναό της πόλης.

Για το ταξίδι στους Αγίους Τόπους ο Breydenbach προετοιμάστηκε καλά γιατί, όπως φαίνεται στο βιβλίο του, είχε προποφασίσει να δημοσιεύσει μετά την επιστροφή του το «Οδοιπορικό» του προσκυνημάτων του, και μάλιστα με εικονογράφηση.

Γι' αυτό φρόντισε να προσλάβει ως «υπηρέτη», όπως αναφέρεται συχνά στο κείμενο, τον ζωγράφο και χαράκτη Erhard Reuwich, φλαμανδό καλλιτέχνη από την Ουτρέχτη (Utrecht), που

δούλευε την εποχή εκείνη στο Μάιντς. Η εκλογή αυτή αποδείχτηκε πολύ επιτυχημένη, γιατί ο E. Reuwich, που σε όλη τη διάρκεια του ταξιδιού έκανε πολλά σχέδια, στη συνέχεια χάραξε ο ίδιος τις εμβολογραφίες που συνοδεύουν το «Οδοιπορικό» του Breydenbach. Τα χαρακτηριστικά αυτά θεωρούνται από τους ειδικούς ως τα καλύτερα επιτεύγματα της εποχής στον τομέα της τυπογραφίας, αλλά και πέρα απ' αυτό ως αριστουργήματα τέχνης.

Ο Breydenbach αναχώρησε για τη μεγάλη περιήγηση στις 25 Απριλίου του 1483, ημέρα του Αγίου Μάρκου, από τη μικρή πόλη του Οππενχάιμ (Oppenheim), με κατεύθυνση προς τη Βενετία. Συνοδευόταν από εκλεκτούς φίλους: το νεαρό κόμη Johann von Solms-Lich, που είχε ταξιδέψει και μαθητής του, και τον ιππότη Philipp von Bichen. Και οι δύο τους είχαν από έναν υπηρέτη, συνολικά δηλαδή ήσαν έξι άτομα.

Δεκαπέντε ολόκληρες μέρες χρειάστηκαν για να φτάσουν στη Βενετία, κι άλλες είκοσι δύο έμειναν στην πόλη των Δομηττών, ώσπου να ετοιμαστούν, να συμφωνήσουν το πλοίο με το οποίο θα ταξίδευσε και να ξεκινήσουν, τέλος, για το πολυπόθητο ταξίδι την 1η Ιουνίου 1483, με ειστήριο 42 δουκάτα, για τη Γιάφα. Επιβίβαστηκαν στη γαλέρα «Κονταρίνα», από το όνομα της ιδιοκτήτριας και καπετάνιου της Αυγουστίνου Κονταρίνη, ενώ συγχρόνως σαλπάριζε και δεύτερη γαλέρα, κάποιου Πέτρου Λάνδου, με την οποία συχνά συναντήθηκε η «Κονταρίνα» στις διάφορες σκάλες του ταξιδιού. Η κάθε γαλέρα μετέφερε από τριακόσιους περίπου προσκυνητές.

Το πρώτο ελληνικό λιμάνι που έπιασε η «Κονταρίνα» ήταν η Κέρκυρα. Έπειτα η Μεθώνη, το Ηράκλειο και τέλος, στις 8 Ιουλίου, έφτασε στο λιμάνι της Ρόδου. Η πρωτεύουσα των Ιωαννινών Ιπποτών κάνει μεγάλη εντύπωση στους προσκυνητές και ο Breydenbach σημειώνει ανάμεσα σ' άλλα: «Πιστεύω πως η Ρόδος είναι σήμερα η πιο δυνατή και άπαρτη πόλη του κόσμου όλου, με πύργους, τείχη, προτείχια, πολέμι-

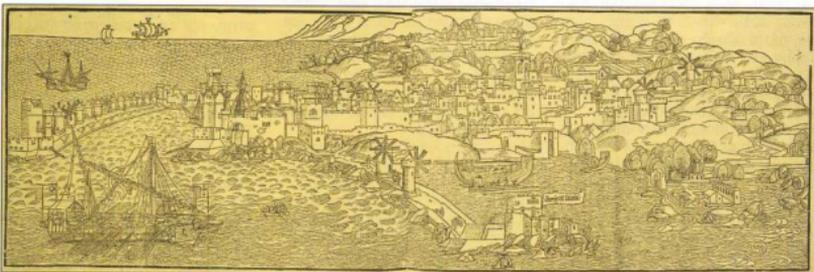
στρες, τάφους και κόντρα τάφους, κι άλλα πολλά γερά και θαυμαστά οχυρώματα, όπου κανένας δεν μπορεί να τα πιστέψει αν δεν τα δει με τα ίδια του τα μάτια». Σαν καλός Χριστιανός ο Breydenbach επισκέπτεται όλες τις εκκλησίες της Ρόδου και προσκυνάει τα πολλά και ποικίλα Άγια Λείψανα που φυλάγονταν εκεί και τα οποία μας απορρίβει με κάθε λεπτομέρεια. Ανάμεσα σ' αυτά, εντύπωση του κάνουν «ένα από τα αργύρια, απ' αυτά που πουλήθηκε ο Κύριός μας», «μια κόρα απ' τις σάραντα χιλιάδες Παρθένες», και το πιο θαυμαστό απ' όλα, «δύο ακάθια απ' το στερφάνιο του Κυρίου Ιησού». Τα γκάθια αυτά «μιας είπανε πως κάθε χρόνο, ανάμεσα τη μεγάλη Παρασκευή, λουλουδιζούν εξάπαντος».

Από την άλλη πλευρά ο Reuwich, χωρίς να χάνει τη δροσιά της σχηματικής απόδοσής, που χαρακτηρίζει την τέχνη του καιρού του, συνεπαίρνεται από τη λεπτομέρεια – βάρκα του λιμανιού της Ρόδου με κωπηλάτη που λάμνει, γαϊδουράκια στην προκυμαία, λειψιά και χαλάσματα στα τείχη από την πρόσφατη επίθεση των Τούρκων στο φρούριο το 1480 (εικ. 3).

Ο Breydenbach, εκτός από τη λεπτομερή περιγραφή της πόλης της Ρόδου, έχει δημοσιεύσει και την πολιορκία της Ρόδου στα 1480, κείμενα τα οποία έχουν ήδη μεταφραστεί και πρόκειται να δημοσιευτούν πολύ σύντομα.

Στις 15 Ιουλίου η «Κονταρίνα» πίνει το τελευταίο ελληνικό νησί, την Κύπρο. Στη συνέχεια φθάνουν στη Γιάφα και τέλος στην Ιερουσαλήμ, όπου κατέλυσαν στο πολύ γνωστό την εποχή εκείνη χάνι του Καλλίνου. Απ' εκεί, περνώντας από τη Βηθλεέμ, Χεβρώνη, Γάζα, Μαγδαβή, Μαγκαρέτ, Μεσίμα, Ραμαθαβή, έφθασαν επιτέλους στο όρος Σινά, αφού στόχος του ταξιδιού τους ήταν να προσκυνήσουν στο μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης.

Ο δρόμος του γυρισμού περνά από το Κάιρο, τις όχθες του Νείλου, τις Πυραμίδες, με τελευταίο σταθμό στη Βόρεια Αφρική την Αλεξάνδρεια, όπου ο νεαρός κόμης Johann von Solms-Lich πε-

3. Πανοραμική άποψη της πόλης της Ρόδου το 1486. Εμβολογραφία του Erhard Reuwich, διαστάσεις 26 x 80 εκ.

θαινει από δυσεντερία και θάβεται επιτόπου.

Στις 15 Νοεμβρίου 1483 οι υπόλοιποι ξεκινούν για την επιστροφή και ύστερα από κοπιαστικό και συχνά επικίνδυνο ταξίδι φτάνουν επιτέλους, στις αρχές του 1484, στο Μάιντς.

Η έκδοση του «Οδοιπορικού»

Μετά την αία επιστροφή τους στο Μάιντς, τόσο ο Breydenbach όσο και ο Reuwich στρώθηκαν στη δουλειά για την προετοιμασία της έκδοσης του «Οδοιπορικού». Ο Breydenbach ανέταξε το κείμενο, με τη βοήθεια δύο μαθησίων κληρικών του Μάιντς, του Δομινικανού μοναχού και «μαγιστορά» της Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο της ίδιας πόλης Martin Roth και του μοναχού Walter von Guglingen, που είχε ζήσει δύο ολόκληρα χρόνια στην Ιερουσαλήμ και ήταν έτσι άριστα καταπονημένος σε ό,τι αφορούσε τους Αγίους Τόπους. Την βοήθεια των δύο αυτών συνεργατών, που όμως δεν αναφέρονται ονομαστικά στο βιβλίο, ο Breydenbach τη χρειάζονταν, γιατί, εκτός από το καθαρά περιγραφικό μέρος του ταξιδιού του, έχει περιλάβει στο «Οδοιπορικό» και πλήθους άλλων ιστορικών και θεολογικών πληροφοριών για τους Αγίους Τόπους.

Ο Reuwich, από τη μεριά του, με βάση τα πολλά σχέδια και σκίτσα που είχε κάνει καθ'οδόν, σχεδίασε πρώτα και στη συνέχεια χάραξε στο ξύλο τις εικόνες που θα συνοδεύουν το κείμενο. Οι προετοιμασίες αυτές κράτησαν δύο ολόκληρα χρόνια. Η πρώτη έκδοση του «Οδοιπορικού» στη λατινική γλώσσα τελείωσε στις 11 Φεβρουαρίου 1486 και ήταν αφιερωμένη στον Berthold von Honneberg, Αρχιεπίσκοπο του Μάιντς, φίλο και προστάτη του Breydenbach. Η επιτυχία του βιβλίου, χάρη βέβαια και στην καταπληκτική οικονομική σφαιρασύνη του, υπήρξε τόσο και η ζήτηση τέτοια, που τον ίδιο χρόνο γίνεται, πάλι στο Μάιντς, και δεύτερη έκδοση, στη γερμανική γλώσσα τη φορά αυτή, που τελείωσε στις 21 Ιουνίου 1486.

Η εμπορική επιτυχία του «Οδοιπορικού» είναι τόσο μεγάλη, απίθανη μάλιστα για τη εποχή εκείνη, ώστε αρχίζει σειρά από απερίληπτες εκδόσεις σε διάφορες γλώσσες. Στα λατινικά, γαλλικά, γερμανικά, φλαμανδικά, ισπανικά, ακόμα και στα πολωνικά.

Οι ειδικό υπολογίζουν σε 28 τις διάφορες εκδόσεις του «Οδοιπορικού», από την πρώτη του 1486 έως την τελευταία γνωστή του 1522. Από αυτές όμως έχουν περαιοθεί αντίτυπα μόνον από 12. Για τις υπόλοιπες εκδόσεις, που όλα τα αντίτυπα τους έχουν χαθεί, οι πληροφορίες μας είναι έμμεσες και έτσι μόνο βιβλιογραφικά

ΕΚΔΟΣΗ	ΓΛΩΣΣΑ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΤΟΠΟΣ	ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ
1	Λατινική	11-2-1486	Μάιντς	Reuwich
2	Γερμανική	21-6-1486	Μάιντς	Reuwich
3	Γερμανική	22-4-1488	Άουγκμπουργκ	Sorg
4	Φλαμανδική	25-4-1488	Μάιντς	Reuwich
5	Γαλ(λ)ική	28-11-1488	Λυών (Λυών)	Torpe Ortwin
6	Γαλ(λ)ική	18-2-1489	(Λυών)	Drach
7	Λατινική	29-7-1490	Σπίερ	Hurus
8	Ισπανική	16-1-1498	Σαραγόσσα	Drach
9	Λατινική	24-11-1502	Σπίερ	(Drach)
10	Γερμανική	(1505)	(Σπίερ)	Higman
11	Γαλ(λ)ική	12-10-1517	Παρίσι	Higman
12	Γαλ(λ)ική	22-3-1522	Παρίσι	Higman

κά γνωστές. Οι εκδόσεις του «Οδοιπορικού» που περιώθηκαν μέχρι σήμερα σημειώνονται στον πίνακα που παρατίθεται.

Η πρώτη Ξυλογραφία του κάθε βιβλίου-τόμου εικονίζει στη μέση μια γυναίκα που συμβολίζει την πόλη του Μάιντς και κρατά τρεις ασπίδες με τα οικόσημα των τριών συντρόφων του ταξιδιού: του Breydenbach, του Solms και του Bichen. Όλα αυτά περιωσμένα από φύλλα και κλαριά στα οποία σκαρφαλώνουν ερωτιδιές. Στο αντίτυπο της έκδοσης του 1502 που βρίσκεται στη Γενεύη Βιβλιοθήκη η Ξυλογραφία αυτή έχει επιχρωματισθεί από μέλι με πράσινο, κίτρινο και κόκκινο. Είναι ίσως από τα πρώτα επιχρωματισμένα χαρακτηριστικά μέσα από το πλήθος που συναντάμε αργότερα (εικ. 4).

Το Χρονικό του Hartmann Schedel

«Ετούτο το βιβλίο, όπου μιλάει για τις ιστορίες ολωνών των καιρών και γράφει για χώρες πολλές και διάφορες, εγένηκεδ'ω σε τούτη τη φημισμένη Νορμπεργκ, κι εδωσ'ο Θεός να πάρει ευτυχισμένο τέλος πάλι εδω'. Όπου συμμαζεύτηκε με κόπο πολύ και σε χρόνο λίγο απ'το γιατρό Hartmann Schedel, στους χίλιους τετρακόσιους ενενήντα τρεις χρόνους του Κυρίου μας και μέρα τέσσερες του Ιούνη. Μεγάλη να'ν'η χάρη του».

Με αυτά τα λόγια, που σημείωσε ο συγγραφέας του «χρονικού», εκφράζει χαρά και ικανοποίηση για το αίσιο τέλος που έπαιρνε η πολύχρονη κοπιαστική δουλειά του ίδιου και μιας ομάδας συνεργατών του, για να γραφτεί, να εικονογραφηθεί και να τυπωθεί ένα από τα πιο αξιόλογα βιβλία

που εκδόθηκαν ποτέ. Γιατί δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι το «Liber Chronicarum», όπως είναι γνωστό το «Χρονικό του Schedel» στη διεθνή βιβλιολογία, αποτελεί σταθμό στην τυπογραφία αλλά και τεχνικό άθλο, όχι μόνο για την εποχή του αλλά και σ'ολοκλήρη την ιστορία της τυπογραφίας.

Το «Χρονικό» του Hartmann Schedel γράφτηκε, εικονογραφήθηκε και τυπώθηκε στη Νυρεμβέργη, τελείωσε δε η εκτύπωσή του το 1493.

Ο Schedel είναι ασφαλώς ο βασικός συντελεστής του έργου αυτού. Γεννήθηκε στη Νυρεμβέργη στις 13 Φεβρουαρίου 1440. Από το 1456 ως το 1461 μθήτευσε στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας και στη συνέχεια έφυγε για την Πάδοβα (1463-1466), όπου συμπλήρωσε τις σπουδές του και πήρε το δόκτωρ του γιατρού. Με την επιστροφή του στη Νυρεμβέργη εξάσκησε το ιατρικό επάγγελμα, για να γίνει μάλιστα, το 1484, και «αρχίατρος», θέση επίζηλη για την εποχή εκείνη, που του εξασφάλιζε δικαιοματικά συμμετοχή στο «Μεγάλο Συμβούλιο» της πόλης. Ο Schedel, εκτός από ιατρική, έχει σπουδάσει και «γράμματα» ως ομιανιστής, και τα πνευματικά του ενδιαφέροντα επεκτείνονταν σε πολλούς άλλους τομείς. Γνώστης γνώστης της λατινικής γλώσσας, στην οποία και θα γράφει το «Χρονικό», είχε μελετήσει τους Έλληνες και Λατίσιους συγγραφείς, ενώ δεν τον άφηναν αδιάφορο και οι μεγάλοι –προγενέστεροι και σύγχρονοί του – ποιητές, λογοτέχνες και ιστοριογράφοι, Ιταλοί κυρίως, που από αυτούς θα αντλήσει ιδέες και κείμενα για το δικό του βιβλίο, μεταφέροντας συχνά αποσπάσματα από τα έργα τους.

Την ιδέα να γράψει το «Χρονικό» φαίνεται ότι πήρε ο Schedel από ένα αντίστοιχο βιβλίο του Ιταλού Jacobus Philippus Foresta da Bergamo (1434-1530), που είχε τίτλο «Supplementum Chronicarum ab Initio Mundi usquo ad 1482». Το βιβλίο, τυπωμένο την ίδια αυτή χρονιά, είναι από τα περιφημότερα βιβλία της εποχής του, γεγονός που αποδεικνύεται από το ότι έγιναν 5 εκδόσεις στη Βενετία και μία στην Brescia. Ένα άλλο «Χρονικό», του Γερμανού Werner Rolewinck (1425/27-1502) με τίτλο «Fasciculus Temporum Omnes Antiquorum Chronicas Complectens», που πρωτοτυπώθηκε στην Κολωνία το 1474, έπαιξε επίσης αποφασιστικό

ρόλο στη συγγραφή του «Χρονικού» του Schedel. Το βιβλίο του Rolewinck κυκλοφόρησε συνολικά σε 33 εκδόσεις σε πολλές χώρες και σε διάφορες γλώσσες (Λατινική, γερμανική, γαλλική, φλαμανδική, ισπανική) και έγινε έτσι best seller της εποχής. Το «Χρονικό» του Rolewinck είναι εικονογραφημένο με πολλές πραγματικές αλλά και φανταστικές απεικονίσεις διαφόρων πόλεων, από τις οποίες μερικές αντέγραψε ο Schedel και περιέλαβε στο βιβλίο του.

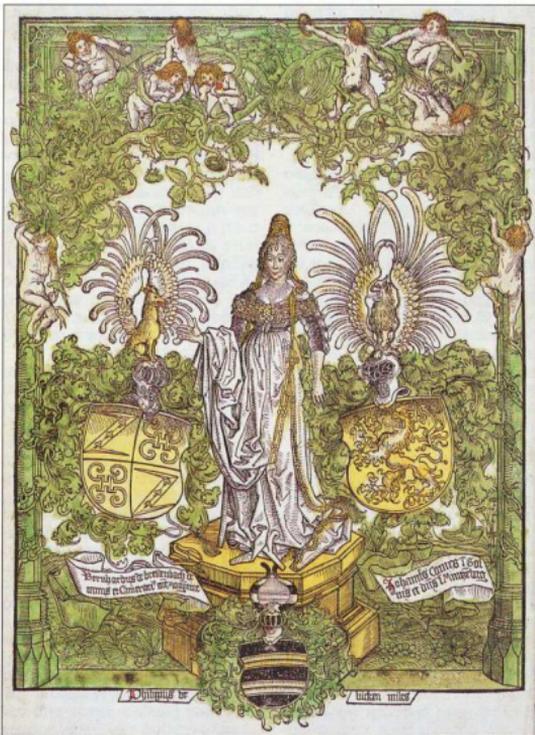
Ο Schedel άρχισε να γράφει το «Χρονικό» του γύρω στα 1485, αφού κατά μία μαρτυρία που έχει σωθεί, το μισό σχεδόν κείμενο ήτανε κιάλας γραμμένο στα

1488. Στην ουσία το «Χρονικό» είναι μια σύνθεση πολλών άλλων έργων, ιστορικών, γεωγραφικών και εκκλησιαστικών. Ο δε Schedel δεν έκανε παρά την επιλογή και τη διάρθρωση-σύνδεση των πληροφοριών που άνηλθε από αλλού. Παρ'όλα αυτά όμως το «Χρονικό» παρουσιάζει τεράστιο ενδιαφέρον, ιδιαίτερα για τους ειδικούς μελετητές της εποχής εκείνης, όχι μόνο γιατί δίνει με τρόπο συγκεντρωτικό το «sumptum» των γνώσεων του καιρού του, αλλά κυρίως γιατί φανερώνει τις τότε αντιλήψεις για την ιστορία.

Για την εικονογράφηση του «Χρονικού», που οι χρηματοδότες τη θέλανε πολύ καλή και πλούσια, διάλεξαν το πιο φημισμένο την εποχή εκείνη εργαστήριο ζωγραφικής της Νυρεμβέργης, αυτό των Michael Wolgemut και Wilhelm Pleydenwurff. Ο πρώτος απ'αυτούς θεωρείται σήμερα από τους σπουδαιότερους ζωγράφους της Αναγέννησης. Γεννήθηκε στη Νυρεμβέργη το 1433 και πέθανε το 1519· υπήρξε δάσκαλος του περίφημου Dürer.

Ο τυπογράφος Anton Koberger

Μεγάλος ανάμεσα στους μεγάλους τυπογράφους, ο Koberger είναι ο βασικός συντελεστής στη δημιουργία του «Χρονικού». Εκδότης, εξάλλου, ο ίδιος και βιβλιέμπορος από τους πιο ονομαστούς του καιρού του, σφράγισε με μια πληθωρική αλλά και εκλεκτική δραστηριότητα την τέχνη και την εποχή του ολόκληρη. Γεννήθηκε στη Νυρεμβέργη μεταξύ 1440-45 και πέθανε το 1513. Το 1471 βάφτισε τον Dürer, με τον οποίο έμελλε συχνά να συνεργαστούν. Το 1483 έγινε συμβουλευτάτορας της πόλης της Νυρεμβέργης και ως το 1510, όταν σταμάτησε τις τυπογραφικές του δραστηριότητες, είχε τυπώσει περίπου 250 βιβλία, τα οποία, εκτός από τη Νυρεμβέργη, πουλούσε σε δικά του βιβλιοπωλεία που ίδρυσε στο Παρίσι, τη Λυών, τη Βασιλεία, το Πάσσαου, τη Βιέννη, τη Βουδαπέστη, την Κρακοβία, το Μιλάνο και τη Βενετία.

4. Η πρώτη επικρωματισμένη Ξυλογραφία από αντίτυπο της Γεννοδειού Βιβλιοθήκης (3ης έκδοσης στα Λατινικά, το 1502, και 9ης χρονολογικά).

S. Schreyer και S. Kammermeister, οι χρηματοδότες

Η έκδοση του «Χρονικού» ήταν, από καθαρά εμπορική πλευρά, ένα τολμηρό εγχείρημα και μια πολύ ριψοκίνδυνη επιχείρηση, που όπως αποδείχτηκε από τα πράγματα στάθηκε τελικά παθητική. Όση δε αισιοδοξία και αν είχαν οι χρηματοδότες της έκδοσης, ήταν από τα πριν βέβαιο ότι δύσκολα θα έπαιρναν πίσω ακόμα και τα κεφάλαιά τους, αφού και οι ζωγράφοι και ο τυπογράφος θα είχαν πληρωθεί στο ακέραιο, και μάλιστα προκαταβολικά, ενώ εκείνοι θα έπρεπε, για να εισπραχθούν τα χρήματά τους, να περιμένουν να πουληθεί πρώτα το βιβλίο. Γι' αυτό και δεν είναι υπερβολή να χαρακτηριζομύμε ως μακίνες παρά ως επιχειρηματίες τους δύο χρηματοδότες του «Χρονικού». Ανήκουν, και οι δύο, στις πιο πλούσιες οικογένειες της πόλης, είναι και οι δύο μορφωμένοι κι έχουν κάνει σπουδές σε γερμανικά και αλλοδαπά πανεπιστήμια, αποτελούσαν δε, μαζί με άλλους, τον ομιανιστικό κύκλο που έχει για επικεφαλής τον Schedel. Σ' αυτή τη γνωριμία και τη φιλία οφείλονται ασφαλώς και η απόφασή τους να χρηματοδοτήσουν την έκδοση. Προχώρησαν, λοιπόν, στις προετοιμασίες για το τύπωμα και με μεγάλη απλοχερία έδωσαν σεβαστά ποσά για προκαταβολές και στη συνέχεια πληρώνανε όλα τα έξοδα που ήταν αναγκαία για την ολοκλήρωση της δουλειάς.

Στις 16 Μαρτίου 1492 υπογράφεται το τελικό συμβόλαιο για την έκδοση του «Χρονικού» και αρχίζει αμέσως η εκτύπωση του. Εκείνο που κάνει εντύπωση στο τελικό συμβόλαιο είναι ότι εμφανίζονται ως συμβαλλόμενοι από τη μια μεριά από κοινού χρηματοδότες και καλλιτέχνες και από την άλλη ο τυπογράφος μόνος του. Ο τελευταίος, ο Koberger, όπως είδαμε, αν και από καιρό εκδίδει για λογαριασμό του πολλά και αξιόλογα βιβλία, στην περίπτωση του «Χρονικού» δεν έχει καμία οικονομική ανάμειξη, και αναλαμβάνει μόνο την εκτύπωση και την προμήθεια του χαρτίου, έναντι αδρότατης αμοιβής μάλιστα. Οι προετοιμασίες για την εκτύπωση είχαν ήδη γίνει, πολλά από τα σχέδια για την εικονογρά-

φηση ήταν έτοιμα, το δε κείμενο, στο λατινικό του πρωτόγραφο, είχε τελειώσει. Επειδή όμως επρόκειτο να κυκλοφορήσει για να καλύψει την εγχώρια αγορά και γερμανική έκδοση του «Χρονικού», ανατέθηκε η μετάφραση σε ένα άλλο μέλος της παρέας των χρηματοδοτών, τον λόγο, ομιανιστή και αρχιγραφέα της πόλης Georg Alt (1440/50-1510). Με το κείμενο και την εικονογράφηση στα χέρια, έκανε τότε ο Koberger, σε συνεργασία με τους ζωγράφους, τις πλήρεις σελδοποιήσεις και των δύο εκδόσεων, δηλαδή το layout όπως θα λέγαμε σήμερα, που κατά μια πολύ σπάνια τύχη σώθηκαν, και μάλιστα και για τις δύο εκδόσεις, και σήμερα βρίσκονται στα Δημοτικά Αρχεία της Νυρεμβέργης. Εκεί βρίσκονται ακόμη όλα τα συμβόλαια, έγγραφα καθώς και μια απόδειξη εισπραχής της 21 Ιανουαρίου 1493 από τους Μ. Wolgemut και W. Pleydenwuff για το τεράστιο, για την εποχή, ποσό των 1.000 χρυσών γούλνδν, ως προκαταβολή της εικονογράφησης (εικ. 5).

Οι εργασίες για την ετοιμασία και των δύο εκδόσεων κράτησαν πάνω από ένα χρόνο, και μόλις στις 4 Ιουνίου 1493 τελείωσε η εκτύπωση της λατινικής έκδοσης, ενώ η γερμανική ολοκληρώθηκε στις 23 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου. Οι δύο εκδόσεις, όπως βλέπουμε, τυπώθηκαν σχεδόν παράλληλα, με μικρή καθυστέρηση της γερμανικής, και αυτό επειδή έπρεπε να ελευθερωθούν οι ξυλογραφικές πλάκες από τη λατινική έκδοση για να χρησιμοποιηθούν αμέσως μετά στη γερμανική.

Και οι δύο εκδόσεις του «Χρονικού» είναι όμοιες στο μέγεθος (μεγάλο φύλλο 47 x 33 εκ.) και την εικονογράφηση, ενώ παρουσιάζουν μικρή μόνο διαφορά στον αριθμό των σελίδων, που είναι: 654 στη λατινική, έναντι 594 της γερμανικής έκδοσης. Συγκεκριμένα η πλήρης σελδοποίηση (collation) είναι:

Λατινική έκδοση: 20 φ.χ.α + 299 φ.α + 7 χ.α.

Γερμανική έκδοση: 10 φ.χ.α + 286 φ.α + 1 χ.α.

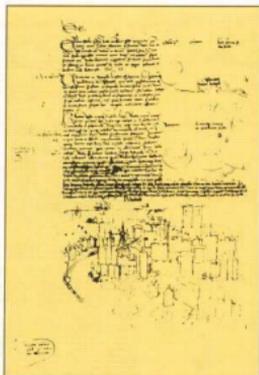
Η κλειψίτηπη έκδοση: την εποχή για την οποία μιλάμε, ένας σοβαρός κίνδυνος απειλεί την τυπογραφία και το βιβλιεμπόριο γενι-

κά. Επειδή δεν υπάρχει κανένα τρόπος, νομικός ή άλλος, που να κατοχυρώνει την πνευματική ιδιοκτησία, οι λαθραίες ανατυπώσεις βρίσκονται στην ημερήσια διατάξη, και κυρίως για εκείνα τα βιβλία που παρουσιάζουν κάποια εμπορική επιτυχία. Ένα τέτοιο βιβλίο ήταν και το «Χρονικό» του Schedel, και έτσι, τρία μόλις χρόνια μετά την έκδοσή του, κυκλοφορεί στην αγορά μια κλειψίτηπη ανατύπωση του. Η έκδοση αυτή έγινε στο Augsburg το 1496 από έναν πολύ μεγάλο μάλιστα τυπογράφο, που το όνομά του έχει μείνει στην ιστορία της τυπογραφίας, τον Johann Schönsperger τον πρεσβύτερο.

Η κλειψίτηπη αυτή έκδοση του «Χρονικού» είναι σχεδόν όμοια με την πρωτότυπη, διαφέρει όμως στο μέγεθος (29 x 20,5 εκ., έναντι 47 x 33 εκ. του πρωτότυπου), ενώ είναι τυπωμένη με μικρότερα στοιχεία, σε φτηνό χαρτί και, το κυριότερο, τυπογραφικά «ορθόδοξη», χωρίς δηλαδή το περίεργο εκείνο παίξιμο με κείμενο και εικόνα του Koberger. Η τιμή εξάλλου των κλειψίτηπων αντιτύπων είναι σχεδόν τρεις φορές φτηνότερη από την πρωτότυπη έκδοση, και ενώ αυτή η τελευταία δεν κατόρθωσε ούτε τα έξοδα της να καλύψει, η έκδοση του Schönsperger πουλήθηκε τόσο, που ο τυπογράφος της, μετά την πρώτη γερμανική έκδοση το 1496, έκανε το 1497 μια ακόμη γερμανική.

Θα ήθελα να προσέθετα ότι η τιμή πώλησης του «Χρονικού» του Schedel ήταν υπερβολικά υψηλή για ένα μόνο βιβλίο. Συγκεκριμένα σάθηκε χειρόγραφο σημείωση σε αντίτυπο που αγοράστηκε στην Αγγλία, το 1495, από το Δημοτικό συμβούλιο του Λονδίνου, από την οποία μαθαίνουμε ότι το βιβλίο πληρώθηκε, τότε, 66 σελίνα και 8 πένες. Ίσως στο λόγο αυτό να οφείλεται το ότι η πρωτότυπη έκδοση του «Χρονικού» δεν κατόρθωσε ούτε τα έξοδά της να καλύψει (εικ. 6, 7).

Τελειώνοντας με το «Χρονικό» του Schedel, θα ήθελα να επιστημάνω ότι τα πιο ενδιαφέροντα σημεία του εικονογραφικού μέρους του βιβλίου, εκτός από τον μεγάλο αριθμό των ξυλογραφιών (έχει 1809 ξυλογραφίες), είναι οι απεικονίσεις των πόλεων. Πολ-

5. Σελίδα από το λατινικό «layout» του «Χρονικού», με πρόχειρο σχέδιο της Ρόδου (Δημοτικά Αρχεία Νυρεμβέργης).

6. Η σελίδα για τη Ρόδο από τη λατινική έκδοση του «Χρονικού» του Hartmann Schedel, που εκδόθηκε στη Νυρεμβέργη το 1493. Στην ξυλογραφία αυτή η πόλη της Ρόδου έχει διαστάσεις 17,5 x 22,5 εκ.

7. Η σελίδα για τη Ρόδο από την κλειψυτή έκδοση του «Χρονικού», που εκδόθηκε στο Augsburg το 1496 στα γερμανικά. Στην ξυλογραφία αυτή η πόλη της Ρόδου έχει διαστάσεις 8,7 x 14,1 εκ.

λές απ'αυτές απεικονίζονται για πρώτη φορά. Μερικές δε από τις ξυλογραφίες είναι πραγματικά αριστουργήματα τέχνης και τεχνικής. Υπάρχουν επίσης και πολλά τοπία, που παριστάνουν είτε κάποια πόλη, συνήθως φανταστική, είτε και χώρα ολόκληρη (Γαλλία, Ισπανία, Αγγλία κλπ.).

Ανάμεσα στις πόλεις που περιέχονται στο «Χρονικό» είναι και ένδεκα ελληνικές: όμως μόνο δύο, εκείνες της Ρόδου και του Ηρακλείου, απεικονίζουν πιστά τις πόλεις. Και η εξήγηση για το γεγονός αυτό είναι πολύ απλή, αφού μόνον αυτές τις δύο ελληνικές πόλεις είχε στη διάθεσή του ο χαράκτης του «Χρονικού» να αντιγράψει από τις αντίστοιχες ξυλογραφίες του Erhard Neuwich, που είχαν δημοσιευθεί, όπως είδαμε, στο «Οδοιπορικό» του Bernhard von Breydenbach το 1486.

Αλλά και εδώ οι πολύ μεγάλες και ωραιότερες απεικονίσεις του Neuwich έχουν σμικρυνθεί και περιοριστεί, διατηρώντας ένα μικρό μόνο τμήμα των πρωτοτύπων. Συγκεκριμένα η άποψη της πόλης της Ρόδου, όπως είδαμε, έχει διαστάσεις στο «Οδοιπορικό» του Breydenbach 26 x 80 εκ., ενώ στο «Χρονικό» 17,5 x 22,5 εκ. Άλλες ελληνικές πόλεις ή νομοί ή χώρες που περιέχονται στο «Χρονικό» σε φανταστικές απεικονίσεις είναι: Αθήνα (Minerva), Αχαΐα, Βυζάντιο, Θράκη, Κόρινθος, Κωνσταντινούπο-

λη, Λακεδαίμων, Μακεδονία και Τροία.

Στις σελίδες 42-58 παρουσιάζουμε χαρακτηριστικά του 16ου και του 17ου αιώνα για την πόλη της Ρόδου.

Βιβλιογραφία

- Αβραμέα Α., *Η χαρτογράφηση του παρόλου χώρου (Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία 1453-1850)*, Αθήνα 1972.
- Αβραμέα Α., *Χάρτες του Αιγαίου (Χάρτες και χαρτογράφοι του Αιγαίου πελάγους)*, Αθήνα 1985.
- Ατμαο Ε., *In Gira per il mar Egeo con Vincenzo Coronelli*, Firenze 1951.
- Ελληνική Εταιρεία Βιβλιοφιλών, *Ταξιδιώτες στην Ελλάδα από τον 15ο αι. έως το 1821*, Αθήνα 1975.
- Ζαχαράκι Χ., *Εντυπη χαρτογράφηση του ελληνικού χώρου από τον 16' μέχρι τον 18' αιώνα*, Λευκωσία 1976.
- Zacharakis, C., *A catalogue of printed maps of Greece, 1477-1800*, Athens 1992.
- Καιροφύλας Κ., *Ξένοι περιηγητές της Ελλάδας από του 16' αιώνας μέχρι του 1820*, Αθήνα 1947-1949.
- Κωνσταντινούπολος Γ., *Συλλογή ανεκδοτών κειμένων για τη Ρόδο*.
- Μαυρίδης Ν.Γ., *Ταξιδιώται και Γεωγράφοι [της Δωδεκανήσου]*, Αθήνα 1974.
- Μελός Β.Θ., *Χαρτογραφίσεις του ελληνικού χώρου*, Αθήνα 1978-79.
- Navari L.G., «Greece and the Levant», *The catalogue of the Henry Myron Blackmer*. Collection of books and manuscripts, London 1989.
- Navari L.G., *Η χαρτογράφηση του ελληνικού παρόλου και νησιωτικού χώρου*, Αθήνα 1989.
- Παπαγεωργίου Σ.Ν., *Σαμοθράκη*, Αθήνα 1982.
- Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., *Τοπωνυμ-*

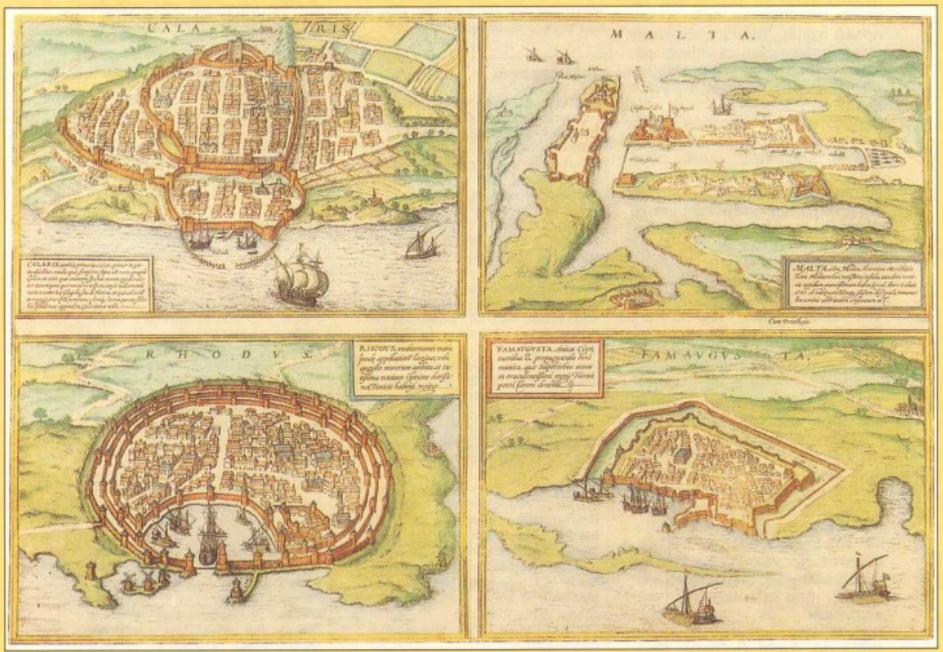
- κό της Ρόδου, Ρόδος 1951.*
- Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., *Ιστορία της Ρόδου από τους προϊστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1948)*, Αθήνα 1972.
- Παπουτσάκης Τάκης, *Συνοπτική αναφορά στη χαρτογράφηση του ελληνικού παρόλου και νησιωτικού χώρου*, Αθήνα 1989.
- Στεφανίδης Ι.Γ. (Ρόδιος), *Ρόδος, η νήσος του Ηλίου, ή Ιστορία της νήσου Ρόδου*, Αθήνα 1971.
- Stylianiou A. and J., *The History of the cartography of Cyprus*, Nicosia 1980.
- Stylianiou A. and J., *The History of the Cartography of Nicosia*, Nicosia 1980.
- Τόπος και εικόνα: «Χαρακτικά ξένων περιηγητών για την Ελλάδα».
- Τόμος Α', 15ος-17ος αιώνας, Αθήνα 1978.
- Τόμος Β', 18ος αιώνας Α', Αθήνα 1979.
- Τόμος Γ', 18ος αιώνας Β', Αθήνα 1979.
- Tooley R.V., *Tooley's Dictionary of Map-makers*, Tring, England 1978.
- Φλάμπουρας Δ., «Οι πιο πιστές απεικονίσεις παλιών ελληνικών πόλεων. Στο άγνωστο «οδοιπορικό» του Γερμανού Β. von Breydenbach», περιοδικό Ζυγός, τεύχος 8, Μάιος-Ιούνιος 1974.
- Φλάμπουρας Δ., Το «Χρονικό» του Hartmann Schedel. Τυπογραφικός άθλος του 15ου αιώνα», Περιοδικό Ζυγός, τεύχος 15-17, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1975.
- Χατζηπαρχάλης Α. - Ιακώβου Μ., *Χάρτες και Άτλαντες, Τόμος Α', Πολιτιστικό Ίδρυμα Τράπεζας Κύπρου*, Λευκωσία 1989.
- Weber S.H., *Voyages and Travels*, in Greece, the nearest, and adjacent regions made previous to the year 1801. Princeton-New Jersey 1953.

Χαρτογραφία 6,4 x 6,2 εκ.

Χαρτογραφία 6,5 x 6,3 εκ.

Το έργο του **Pomponius MELA**, Ρωμαίου γεωγράφου που έζησε τον 1ο μ.Χ. αιώνα, εξέδωσε ο Sebastian Münster, 113 ετών, λόγω της επιτυχίας του, ο Sebastian Henric Petri το επανέκδιδε το 1576 και το 1595, στα λατινικά και στα ιταλικά: *Pomponii Melae de Orbis Situ Libri III et C. Julii Solini Polyhistor*. Την τελευταία έκδοση του έργου του Pomponius επανεξέδωσε το 1739 ο S. Birt. Και οι δύο αυτές εκδόσεις είχαν τίτλο «Pomponii Melae de orbis situ libri tres...».

Χαρτογραφία επιχρωματισμένη 32,5 x 47,0 εκ.

Ξυλογραφία 6,5 x 8,3 εκ.

Ξυλογραφία 6,9 x 7,8 εκ.

MÜNSTER Sebastian. Γερμανός κοσμογράφος και σοφός. Γεννήθηκε το 1489 στο Ingelheim και πέθανε το 1552 στη Βασιλεία. Είναι ο συγγραφέας της περίφημης Κοσμογραφίας, που, κατά το χρονικό διάστημα 1544 έως 1628, έκανε 46 εκδόσεις. Εκδότης του έργου του Münster ήταν ο H. Petri. Οι 46 αυτές εκδόσεις ήταν: 27 στη γερμανική, 8 στη λατινική, 3 στη γαλλική, 3 στην ιταλική, 4 στην αγγλική και 1 στην τσεχική γλώσσα. Η Κοσμογραφία είναι η πρώτη εκτενής περιγραφή του κόσμου με 471 Ξυλογραφίες και 26 χάρτες σε έξι τόμους.

Ξυλογραφία 12,3 x 15,5 εκ.

Ξυλογραφία 12,3 x 15,5 εκ.

1538, με τον γενικό τίτλο «De orbis situ libri prima pars», με τον γενικό τίτλο του λατινικού κειμένου την έκανε ο J. Renhold το 1711 και το

BRUNNEN Georg και **HOGENBERG Frans**. «Civitates-Malta-Rhodus-Famagusta», από το όνομα τους: Civitates Orbis Terrarum (1572-1618).

Οι Civitates Orbis Terrarum είναι οι πρώτες ατλάς με σχέδια και απεικονίσεις πόλεων στολόκληρο τον κόσμο. Το κείμενο είναι συλλεγμένο από τον Georg Brunen, που ήταν τοπογράφος, γεωγράφος και εκδότης (1541-1622). Τα χαρακτηριστικά έγιναν από τον Frans Hogenberg και τον Simon van der Meer. Στον πρώτο τόμο, που τυπώθηκε το 1572, περιέχονται και τα τοπογραφικά της πόλης της Ρόδου, του Κάλιαρι, της Μάλτας και της Αμμοχώστου που εικονίζονται εδώ (της Ρόδου εικονίζεται και σε γέθυνση). Έως το 1618 προστέθηκαν και πέντε τόμοι: Ο 2ος τόμος εκδόθηκε το 1575, ο 3ος το 1581, ο 4ος το 1594, ο 5ος αγνώστων και ο 6ος το 1618. Όλοι οι τόμοι τυπώθηκαν στην Κολωνία.

Χαλκογραφία επιγραμματομένη 15,5 x 23,5 εκ.

Χαλκογραφία 16,5 x 20,4 εκ.

CAMOCIO Giovanni Francesco. Βενετός χαρτογράφος, χαράκτης, εκδότης και έμπορος χαρτίων στο Signum Pyramidis. Η τοπογραφική απεικόνιση της πόλης της Ρόδου προέρχεται από το «Isola famosa, porti, fortezze, e terre maritime... novamente poste in luce, Venezia, c. 1566-1572». Αργότερα κυκλοφόρησε ως άτλας με τον ίδιο τίτλο σε έκδοση του D. Bertelli, πιθανώς μετά το θάνατο του Camocio, c. 1573-74. Στην έκδοση του Camocio-Camocio οι χάρτες και οι τοπογραφικές απεικονίσεις πόλεων δεν έχουν αριθμό σελίδας στην επιφάνεια της χαλκογραφίας, ενώ στην έκδοση Camocio-Bertelli υπάρχει αρίθμηση.

Χαλκογραφία 14,8 x 19,5 εκ.

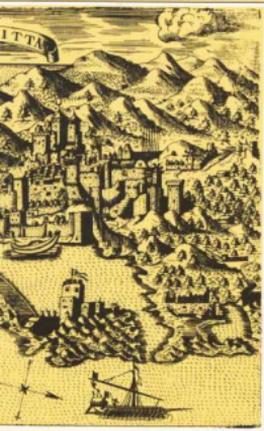
PINARGENTI Simone. Ιταλός χαράκτης, έμπορος και εκδότης. Χρησιμοποίησε χάρτες και τοπογραφικές απεικονίσεις πόλεων του χαρακτήρι Ναταλε Bonifacio, τουλάχιστον αυτές που αφορούν τη Ρόδο. Ίσως αγόρασε από τον Bonifacio τις πρωτότυπες πλάκες, τις οποίες και επαναγάραξε, σβήνοντας τα αρχικά εκείνου (N.B.F.) όσον αφορά τους χάρτες. Στις τοπογραφικές απεικονίσεις μικροδιαφορές υπάρχουν στις διαστάσεις και στο πάχος του χαρτίου όπου απεικονίζεται η χαλκογραφία. Το χαρακτηριστικό αυτό της πόλης της Ρόδου προέρχεται από το έργο του Simone Pinargenti: «*isole che son da Venetia nella Dalmatia e per tutto l'Arcipelago, fino a Constantinopoli, con le loro Fortezze, e con le terre, più notabili di Dalmatia, nuouamente poste in disegno a beneficio de gli studiosi di Geografia.* In Vinegia MDLXXIII [1573]. Appresso Simon Pinargenti, et Compagni.

BERTELLI Donato. Η οικογένεια τους, χαράκτες, εκδότες και πωλητές, 16ου αιώνα. Οι πιο γνωστοί: Donato, τη Βενετία. Από αυτούς ο Donato Lafreri, που είχε την έδρα του στη Ρόδο προέρχεται από το έργο του: *insularium mprincipalium... Disegni di mondo, con aggiunta di alcune isole* τις περισσότερες θάλασσες των χαρτίων του Camocio μετά το θάνατό του, c. 1600, όπως είδαμε. Πέθανε το 1592.

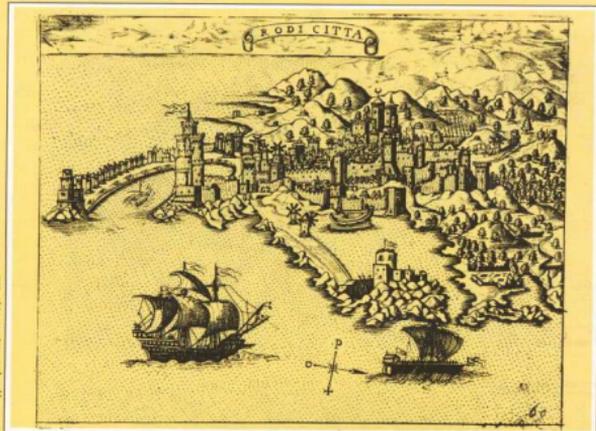
Χαλκογραφία 19,5 x 20,9 εκ.

BELLEFOREST François de. Γάλλος ιστορικός του απονεμήθηκε ο τίτλος του «ιστοριογράφου του Βασιλέως». Γεννήθηκε το 1530 και πέθανε το 1583. Ασχολήθηκε και με τη Γεωγραφία, δίνοντας μια μετάφραση στη γαλλική γλώσσα της Κοσμωγραφίας του Münster, με τίτλο «Cosmographie Universelle», που εκδόθηκε το 1575 από τον M. Son(η)ius. Όσον αφορά τη Ρόδο, στον με χαρτό που υπάρχει βασίζεται στον Camocio, στο γεωγραφικό στον Münster.

Χαρτογραφία 14,4 x 19,7 εκ.

Bertelli έδωσε πολλούς χαρτογράφους χαρτών, στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, Francesco και Luca, όλοι από την οικογένεια του μεγάλου ανταγωνιστή του Donato Bertelli. Το τοπογραφικό αυτό της Ρόδου είναι αγνωστό... *...vni più illustri città e fortezze del mondo... Venezia 1574.* Απέκτησε μεγάλη φήμη με τα τοπογραφικά απεικονισμένα της 1574-74, τους οποίους και επανέξε-

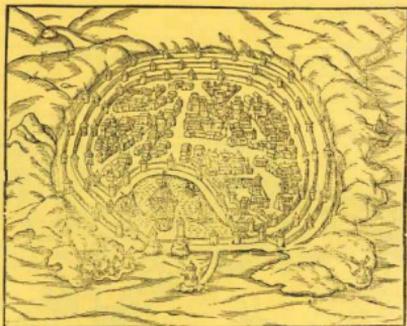

Χαρτογραφία 16,4 x 20,5 εκ.

CAMOCIO Giovanni Francesco. Η αριθμηση σελίδων στην επιφάνεια της πλάκας μάς δείχνει ότι προέρχεται από την έκδοση Donato Bertelli του ατλαντά του G.F. Camocio, γνωστή ως Camocio-Bertelli, που κυκλοφόρησε με τον ίδιο τίτλο: «Isole famose porti, fortezze, e terre maritime...». Venezia c. 1575.

RERVM MEMORABILIVM, STRENVISSIMI ORDINIS IOANNITARVM, RHODIORVM, AVT MELITENSIVM EQVIVM, TERRA MARITIMAE, sive fortiter gestarvm,

Liber Septimus.

VITA Selym morte Gazelles Syris praefectus rebel-
lavit, rana fe facramenti religione solutum, quod Selym-
non tantum, succorri vero minime, furamentum preflit-
tulle praedicaret. & proinde sibi decorum fore ab ababa-
tur li coactis in vnum Mamalochorum reliquis, Syriam
ad veterem Sultanicorum imperii conditionem ex cetera
Turcis recuocare contendere. Quando iam egregia vol-
lunrate incolae Syri atq Arabes in id consilium libi pro-
be confensissent: nec defuturam in occasione Cayrbe-
im parabat, qui Aegyptio praeerat, quom fe ex pae-
dio regem & Sultanicum confuaueret, postquam Memphisica populus acerbe
ellet

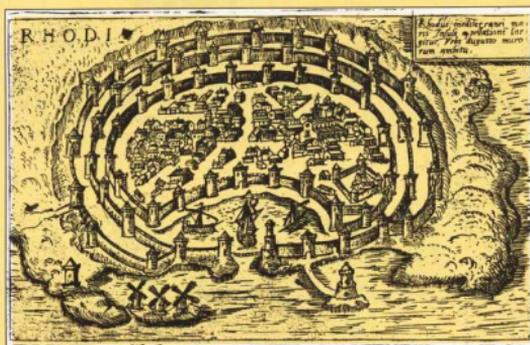
Επιτομή 8,9 x 17,8 εκ.

ANTALEONE Henrico. Ελβετός βιογράφος και ιστορικός. Γεννήθηκε στη Βασιλεία στις 13 Ιουλίου του 1522 και πέθανε στις 3 Μαρτίου 1595. Σπούδασε στη Βασιλεία και στη Γερμανία αρχαίες γλώσσες, μαθηματικά, θεολογία και φυσικές επιστήμες, περισσότερο δε και ιατρική. Διετέλεσε τριάντα επτά χρόνια κοσμήτορας της ιατρικής σχολής της Βασιλείας. Ο αυτοκράτορας Μαξιμιλιανός II τον ονόμασε κόμητα Παλατίνο. Έγραψε πολυάριθμα έργα στα λατινικά και γερμανικά, με περιεχόμενο ποιητικό, ιστορικό, γεωγραφικό και ιατρικό. Το τοπογραφικό αυτό της Ρόδου προέρχεται από το έργο του *...militaris Ordinis Iohannitarum, Rhodiorum...»,* που εκδόθηκε στη Βασιλεία το 1581.

Χαλκογραφία 8,2 x 11,9 εκ.

Χαλκογραφία 8,9 x 13 εκ.

Χαλκογραφία 10 x 17,8 εκ.

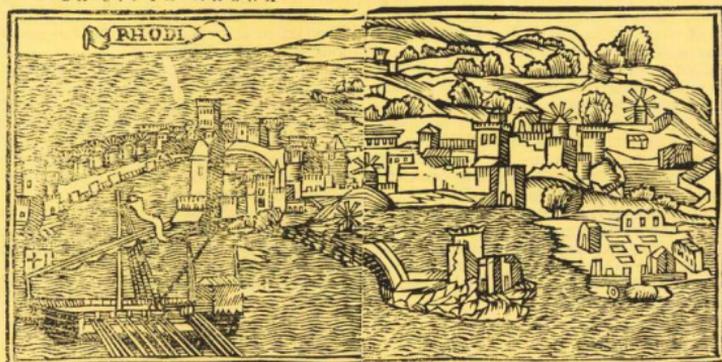
αποτελεί είδος οδηγού για τους ταξιδιώτες που ξεκινούσαν από τη Βενετία για την Κωνσταντινούπολη και τους Αγίους Τόπους και γι' αυτό περιείχε χάρτες και σχέδια των λιμανιών όπου έκαναν σταθμό τα πλοία. Επίσης παρέχει τοπωνύμια και καταγράφει βουνά, ποτάμια, προϊόντα. Μια δεύτερη έκδοση, πάλι από τον Giacomo Franco, έγινε το 1606. Ακολούθησαν άλλες δύο εκδόσεις, το 1610 από τον Marco Sadeler και το 1630 από τους Stefano Scolari και Marco Sadeler, χωρίς όμως να αναφέρεται το όνομα του G. Rosaccio.

Στον χαρακτή **ROTA Martino**, από το Sebenico, και στον Βενετό εκδότη και χαράκτη **VALEGIO Francesco** οφείλονται τα δύο τοπογραφικά της πόλης της Ρόδου που υπάρχουν στο βιβλίο: «Raccolta di le più illustri e famose città di tutto il mondo (Venezia 1579)». Αι' αυτά τα δύο χαρακτηριστικά, το ένα, του Martinus Rota, έχει χαραχτεί το 1572. Τυπώθηκε όμως το 1579 και επανεκδόθηκε το 1595. Τα ίδια τοπογραφικά της Ρόδου συμπεριλήφθηκαν στο βιβλίο του εκδότη Donato RASICOTI, από την Brescia, με τίτλο: «Teatro delle più illustri e famose città del Mondo...», που εκδόθηκε στη Βενετία c. 1598/1600.

ROSACCIO Giuseppe (1530-1620). Φλωρεντίνος κοσμογράφος και χαρτογράφος. Είναι ο συγγραφέας του «Viaggio Da Venetia, a Costantinopoli Per Mare, e per Terra, et insieme quello di Terra Santa Da Giuseppe Rosaccio Con Brevita Descritto. Nel quale oltre à Settantadui disegni, di Geografia, e Corografia si discorre, quanto in esso Viaggio, si ritroua. Cioè: Città, Castelli, Porti, Golfi, Isole, Monti, Finmi, e Mari, Opera utile, à Mercanti Marinari et à Studiosi di Geografia. In Venetia, Appresso Giacomo Franco [1598]». Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησε πάλι στη Βενετία από τον Stefano Scola ο ίδιος τίτλος του βιβλίου χωρίς όμως το κείμενο του G. Rosaccio, μόνο με τους χάρτες και τα τοπογραφικά. Το βιβλίο

LA CITTA' MAGNA

DI RODI.

Rodi è Isola, & è Città fortissima di muri, e terre, e altre fortezze; e qui difrontati, aspettammo il tempo per il nostro navigare e in quel tempo furono a noi mostrate le S-Reliquie che in esso Castello si trovano; nella Chiesa di S.Giovanni è una Croce di ferro fatta di quella Conca, nella qual Cristo lavò i piedi a' suoi Discipoli, e dice si la detta Croce s'imprime in terra, che vale contro la fortuna, e la fa reflare. Item due Spilane della Corona di GESU' Cristo, una in Castello, e l'altra nella Chiesa di S. Giovanni conservate onorevolmente, e dicono per

per certo, che quella, ch'è in Castello ogni anno il dì di Pasqua di Resurrezione produce fiori manifestamente, e che vi sono ancora quei 30. denari, che Giuda vendè GESU' Cristo. Item il Capo di S. Filomena Vergine, e un grà pezzo della Croce, un braccio di S. Biagio Martire, un braccio di S. Stefano Protomartire, & anco un braccio di S. Tomaso Apostolo, un braccio di S. Teodazio Vescovo, il Capo di S. Eufemia Vergine, e Martire. Item il Capo di S. Policarpo Vescovo della Mano di Santa Chiara Vergine. Item la mano di Sant'Anna Madre della Verg. Maria

B 4

1760

CISA Piero [NOE BIANCO]. Το μικρό σχήματος βιβλίο με τον τίτλο «Viaggio da Venetia al S. Sepolcro, e al Monte Sinai, col disegno delle Città, Castelli, Ville, Chiese, Monasterii, Isole, Porti, ... Composto dal R. Padre Fra Noe dell'Ordine di San Francesco. ... In Lucca, per Salv. e Giand. Marese, ... 1600».

Είχαν προηγηθεί οι εκδόσεις με χρονολογίες 1500, 1519, 1546, 1555, 1563, 1587, χωρίς το όνομα του R. Padre Fra Noe. Ακολουθεί αυτή που περιγράψαμε (της Lucca, του 1600), όπου εμφανίζεται το όνομα του Noe, καθώς και άλλες που έγιναν σε διάφορες πόλεις της Ιταλίας και είχαν χρονολογία 1609, 1640, 1645, 1647, 1680, 1728, 1734, και τελευταία γνωστή εκείνη του 1781 στο Bassano. Όπως βλέπουμε, με τον ίδιο περίπου τίτλο είναι 6 χωρίς το όνομα του Noe και 9 με το όνομα του Noe.

Το βιβλίο αυτό είναι ένας οδηγός για τους προσκυνητές των Αγίων Τόπων. Περιλαμβάνει άφθονες ξυλογραφίες εντός κειμένου, με εικόνες ζώων, φυτών, ενδυμασιών, πόλεων, μερικές από τις οποίες είναι διόελλιδες, όπως αυτή της Ρόδου, και κυρίως με εκκλησίες και μοναστήρια που συναντούν στο ταξίδι τους οι προσκυνητές των Αγίων Τόπων.

Αφετηρία είναι η Βενετία, το λιμάνι με τη μεγαλύτερη κίνηση και τις πάμπολλες ευκαιρίες, και ακολουθούν περιγραφές των πόλεων που θα συναντήσει ο ταξιδιώτης-προσκυνητής. Αυτές είναι: Τάρας, Κέρκυρα, Μεθώνη, Ηράκλειο, Ρόδος, Γάφα, Ιερουσαλήμ, Ναός του Σολομώνα, Γολγοθάς, Ναζαρέτ, Ιεριχώ, Δαμασκός, Βαβυλώνα, Κάιρο, Γκάτζαρο, Αμμόχωστος, Σπητσία, Σ(κ)λαβονία, Παρόντο, όπου κλείνει ο κύκλος της περιήγησης.

Για τη Ρόδο γράφει: «Ρόδος λέγεται το νησί και η οχυρή πόλη με τα τείχη και τα κάστρα και τα λιβάδια. Στατηρήσαμε εδώ περιμένοντας ούριο άνεμο, αποβιβαστήκαμε και είδαμε όλα τα άγια λείψανα που βρίσκονται στο κάστρο. Στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη υπάρχει ένας αιθερίνιος σταυρός κατασκευασμένος από το μέταλλο της λεκάνης όπου ο Χριστός έπλυσε τα πόδια των μαθητών του: λένε ότι το αποτύπωμα αυτού του σταυρού πάνω σε κεριά εορκίζει τη θαλασσοταραχή. Ακόμα υπάρχουν δύο αγκάθια από το στεφάνι του Χριστού προσεκτικά φυλαγμένα, το ένα στο κάστρο και το άλλο στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη. Λένε για το πρώτο ότι κάθε χρόνο την ημέρα του Πάσχα ανθοβολεί. Και λένε ακόμα ότι έχουν εκεί τα τριάντα αγύρια όπου πληρώθηκε ο Ιούδας...».

Για την πατρότητα του κειμένου, που στην έκδοση αυτή του 1600 υπογράφει ο Φραγκισκανός μοναχός Noe, δίδονται οι γνώμες των μελετητών. Μερικοί τον ταυτίζουν με τον Noe Bianco ή Bianchi, ιερομόναχο περιηγητή από τη Βενετία, που πέθανε στην Περούτζια στις 5 Αυγούστου 1568. Δύο χρόνια νωρίτερα, το 1566, είχε δημοσιεύσει στη Βενετία την αφήγηση του ταξιδιού του στην Παλαιστίνη με τίτλο: «Viaggio Del Rever. P.F. Noe Bianco Vinitiano Della Congregation De Servi, Fatto in Terra Santa, e descritto per beneficio

de Pellegrini, e di chi desidera hauere intera cognition di que i Santi luoghi. Con tre tavole. Una de' capitoli: l'altra delle cose notabili e la terza delle miglia... In Vinetia... 1566. Ακολούθησαν άλλες τέσσερις εκδόσεις του έργου του Bianco Noe, αυτές των ετών 1570, 1585, 1638 και 1742.

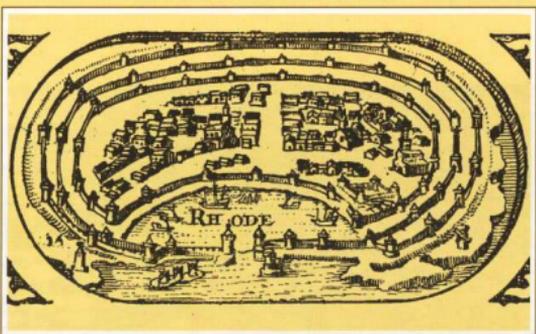
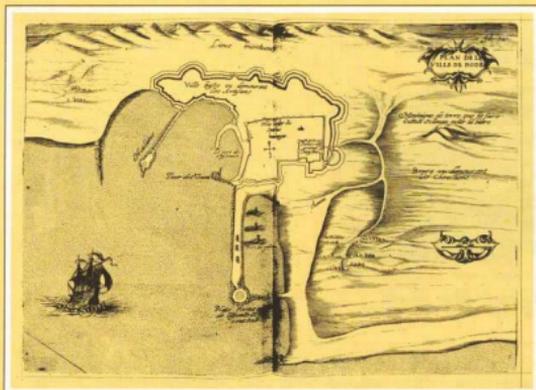
Στην αφιέρωση αυτού του βιβλίου ο Bianco αναφέρει ότι Εξκίνησε για τους Αγίους Τόπους το 1527. Στο στοιχείο αυτό στριβίζεται ο Brunet (Manuel du Libraire, 1809) για να αποδείξει ότι υπάρχει σύγχυση μεταξύ του βιβλίου του Noe Bianco και του βιβλίου ανώνυμου συγγραφέα που πρωτοκυκλοφόρησε στη Βολογνα το 1500 με τίτλο «Ταξίδι από τη Βενετία στον Πανάγιο Τάφο και το Όρος Σινά, με σχέδια των χωρών, πόλεων, λιμανιών, εκκλησιών και των Αγίων Τόπων...» και χαρακτηριστικά του *Pierrò Cisa*.

Υποθέτουμε, γράφει ο Brunet, ότι το τομίδιο σε σχήμα 8ο που τυπώθηκε στη Lucca το 1600, στο τυπογραφείο των Salv. e Giand Marese, με τον ίδιο περίπου τίτλο, είναι ανατύπωση του παλαιότερου αυτού συγγράμματος και όχι του έργου του Noe Bianco, ο οποίος δεν μπορεί να είχε εκδώσει το βιβλίο του παρά μετά το 1527, χρονολογία του ταξιδιού του. Και η δική μου γνώμη συμπίπτει με εκείνη του Brunet, ότι το κείμενο από την έκδοση αυτή του 1600 δεν πρέπει να ανήκει στον Bianco Noe, που πραγματοποίησε το ταξίδι του στους Αγίους Τόπους το 1527, γιατί στην περιγραφή του για την πόλη της Ρόδου αναφέρονται γεγονότα τα οποία ο Bianco οπωσδήποτε δεν αντιμετώπισε, μια και η Ρόδος είχε καταληφθεί από τους Τούρκους το 1522 και η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη είχε ήδη μετατραπεί σε τζαμί.

Το συμπέρασμα είναι λοιπόν ότι η ξυλογραφία της Ρόδου που αποτυπώσαμε, και που προέρχεται από την έκδοση του 1600, είναι κατά πάσα πιθανότητα παλαιότερη περισσότερο από έναν αιώνα, γιατί προέρχεται από το βιβλίο του ανώνυμου που εκδόθηκε το 1500 στην Βολογνα με χαρακτηριστικά του *Pierrò Cisa*. Αργότερα, το 1645, ένας άλλος χαράκτης της εποχής, ο Zanadrea, υπέγραψε όλες αυτές τις ξυλογραφίες και βέλησε έτσι να περάσει στην ιστορία, οικειοποιούμενος τη δουλειά ενός αξίου προκατόχου του (Βενετία, τυπογραφείο A.S. Luca, 1645).

BEAUVAU Henry, Baron de. Χαρακτικό της πόλης της Ρόδου από το βιβλίο: «Relation Journalière du vogue du Levant fait et décrit par haut et puissant Seigneur Henry de Beauvau, Baron du dict lieu et de Manonville Seigneur de Fleuille, Sermaise, Domepure, et reveu augmenté et enrichy par l'auteur de portraits des lieux les plus remarquables a Nancy par Jacob Garnich imprimeur juré ordinaire de Son Altesse. 1615». Αυτή είναι η δεύτερη έκδοση του βιβλίου του Beauvau, που ήταν στρατιωτικός, διπλωμάτης και περιηγητής. Το ταξίδι του έγινε το 1604-1605 στα Ιόνια νησιά, Χίο, Κωνσταντινούπολη, Ρόδο και Κύπρο. Η πρώτη έκδοση έγινε το 1608, αλλά ήταν χωρίς εικονογράφηση. Ακολούθησε και τρίτη, εικονογραφημένη έκδοση το 1619.

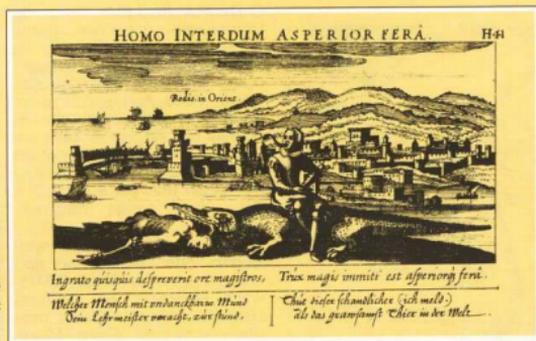

Ο **DESHAYES Louis**, Baron de Courmesnien, ήταν διπλωμάτης (1592-1632). Το ταξίδι του το 1621-1622 στην Κωνσταντινούπολη, Μυτιλήνη, Χίο, Σμύρνη, Πάτμο, Ρόδο, Αμμόχωστο το περιγράφει στο βιβλίο του που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1624 και έχει τίτλο «*Voiage de Levant fait par le commandement du Roy en l'année 1621 par le Sr. D.C. A Paris chez Adrian Taupinart. 1624.*».

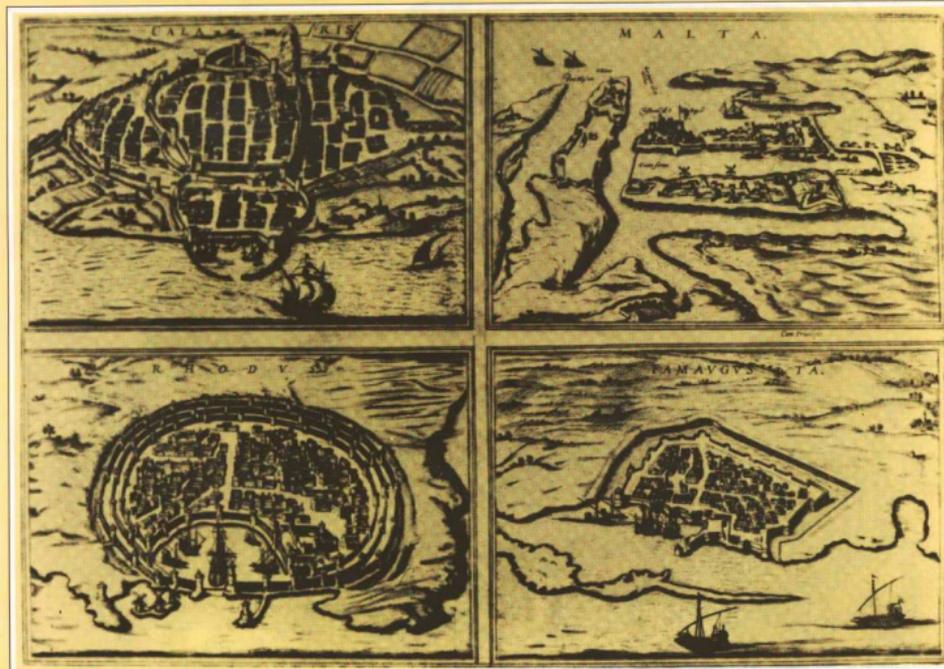
Η χαλκογραφία της Ρόδου προέρχεται από το αντίτυπο που υπάρχει στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη. Πρόκειται για αντίτυπο εξαιρετικό: χρυσοποίκιλη στάχωση σε πράσινο δέρμα. Μονογράμματα του Λουδοβίκου XIII και της Άννας της Αυστριακής. Η βιβλιοδεσία είναι του Le Gascon.

SPEED John (1552-1629), Άγγλος ιστορικός και χαρτογράφος. Στο χάρτη του: «*The Turkish Empire*» (Λονδίνο 1626) συμπεριέλαβε ένα τοπογραφικό της Ρόδου, που εικονίζεται εδώ, μαζί με άλλες πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στο άνω μέρος του πλαισίου του χάρτη αυτού. Αργότερα τον χάρτη αυτόν τον συμπεριέλαβε στο έργο του «*Prospect of the Most Famous Parts of the World... The Theatre of the Empire of Great Britain... London 1627.*», με εκδότη τον George Humble. Ακολούθησαν άλλες εκδόσεις του έργου αυτού το 1631, πάλι από τον George Humble. Το 1646 και 1650 από τον εκδότη William Humble, το 1662 από τον Roger Rea και τέλος το 1676 από τους Th. Basset και R. Chiswell.

JANSSONIUS Joannes. Γεννήθηκε στο Arnhem το 1588 και πέθανε το 1666. Στο έργο του: «*Atlantis Maioris Appendix... Joannes Janssonius, Amsterdam 1630*» περιλαμβάνεται χάρτης της Ασίας που έχει γίνει από τον Jodocus Hondius, όπου υπάρχει το ίδιο τοπογραφικό της Ρόδου με εκείνο του John Speed που περιγράψαμε προηγουμένως, αλλά λίγο μεγαλύτερο. Εκτός από τη Ρόδο, υπάρχουν ακόμα 11 άλλες τοπογραφικές απεικονίσεις πόλεων: των Famagusta, Damasco, Jerusalem, Aden, Ormus, Goa, Calecuth, Caudy, Bantam, Gammalamme και Macao. Υπάρχουν επίσης και απεικονίσεις με διάφορα κοστούμια.

MEISNER Daniel (1585-1625). Καλλιτέχνης και τοπογράφος από τη Βοημία. Το 1623 εκδίδει το βιβλίο του: «Thesaurus Philo... Politicus... Schatzkästlein», όπου υπήρχαν 52 απόψεις πόλεων. Το 1624-26 επανεκδόθηκε το βιβλίο αυτό, που ήταν διηρημένο σε 8 μέρη και περιελάμβανε 416 απόψεις πόλεων. Το 1642 ο τίτλος αυτού του έργου του Meisner άλλαξε σε «Sciographia Cosmica» και ο αριθμός των απεικονίσεων πόλεων έφθασε τις 800. Η Sciographia επανεκδόθηκε στη Νυρεμβέργη το 1678.

Χαλκογραφία 33,5 x 48,0 εκ.

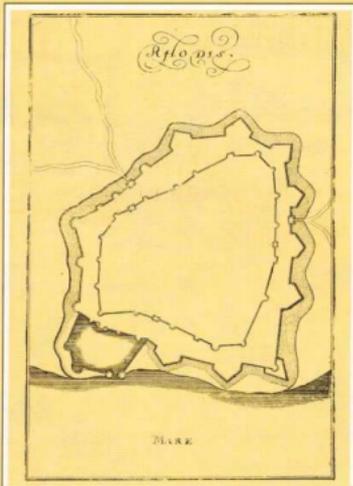
LA CITE DE RHODES

EN LAQUELLE
L'ORDRE DE S IEAN
DE HIERSALEM A DEMEURE
213. années, depuis l'an 1309. iusques en l'an 1522.

Χαλκογραφία 14,9 x 20,9 εκ.

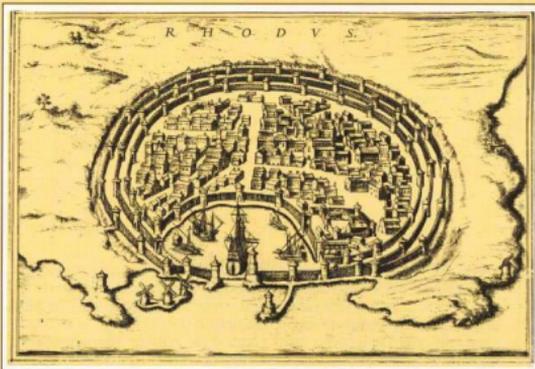
BAUDOIN I. Χαρακτικό της πόλης της Ρόδου από το βιβλίο του: «Histoire des Chevaliers de l'Ordre de S. Jean de Hierusalem... par I. Baudoin... par F.A. de Nabérat... A Paris 1643». Επανεκδόθηκε το 1659.

Χαλκογραφία 27,6 x 17,7 εκ.

MERIAN Matthaeus (1593-1650). Χαράκτης και εκδότης. Σπούδασε στη Ζυρίχη, εργάστηκε όμως στη Φρανκφούρτη. Το τοπογραφικό της Ρόδου προέρχεται από το έργο του: «Archontologia Cosmica...Frankfurt 1649», που εκδόθηκε από τον Joan L. Godefred (J. P. Avelin). Στην πρώτη έκδοση της Archontologia, που έγινε το 1638, δεν υπήρχε το τοπογραφικό της Ρόδου.

O JANSONIUS Joannes, που, όπως είδαμε, γεννήθηκε το 1588 στο Arnhem, θεωρείται από τους μεγαλύτερους εκδότες του 17ου αιώνα, μια που είχε μπει στην οικογένεια των Hondius, αφού παντρεύτηκε το 1612 την κόρη του Jodocus, Elisabeth, οπότε και εγκαταστάθηκε μόνιμα πλέον στο Amsterdam. Μετά το θάνατο του Jodocus ο Janssonius μαζί με τον Hendrick Hondius εξέδωσαν μια σειρά από Ατλαντες. Μετά το θάνατο του Hendrick, ο Janssonius εξακολούθησε να επαυξάνει τον Ατλαντά του. Το εκδοτικό του έργο είναι τεράστιο. Το 1653 αγόρασε από τον Abraham Hogenberg τις πλάκες του εξάτομου περιήμου έργου των Georg Braun και Frans Hogenberg «Civitates Orbis Terrarum (1572-1618)», το οποίο εξέδωσε στο Amsterdam το 1657 με τον τίτλο «Theatrum Celebriorum Urbium Italiae, Aliarumque In Insulis Maris Mediterranei...».

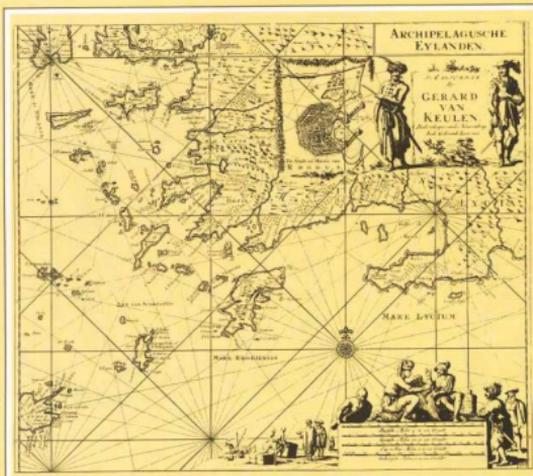

Χαλκογραφία 16,5 x 23,5 εκ.

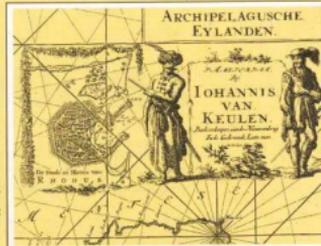
Το έργο αυτό ο Janssonius το χώρισε σε 8 μέρη στο 7ο μέρος βρίσκουμε το διπλό folio που είχαμε συναντήσει στον 1ο τόμο των Braun και Hogenberg, με τις 4 τοπογραφικές απόψεις των Κάλαρι-Μάλτας-Ρόδου και Αιμοχώστου.

Στην έκδοση αυτή του Janssonius δεν υπάρχουν τα «cartouche» με τις σύντομες πληροφορίες των πόλεων που υπήρχαν στην έκδοση του 1572.

Χαρτογραφία 52,0 x 59,0 εκ.

Χαρτογραφία 14,0 x 28,5 εκ.

Χαρτογραφία 14,0 x 28,5 εκ.

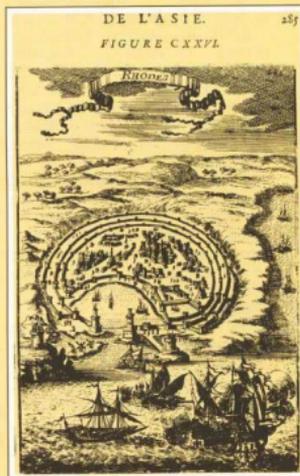
VAN KEULEN Iohannis και Gerard. Οι van Keulen ήταν μεγάλη ολλανδική οικογένεια χαρτογράφων και εκδοτών, που η δραστηριότητα των μελών της καλύπτει διάστημα 200 περίπου ετών. Ιδρυτής της φέρμας υπήρξε ο Iohannis (1654-1715). Το 1680 εξέδωσε το «De groote Nieuwe Vermeerderde Zee Atlas ofte Water Werelt». Το έργο αυτό ως το 1734 πραγματοποιήσε 20 εκδόσεις.

Το 1682 εξέδωσε το «De nieuwe groote Lichtende Zee Fackel», το οποίο πραγματοποίησε 28 εκδόσεις ως το 1790.

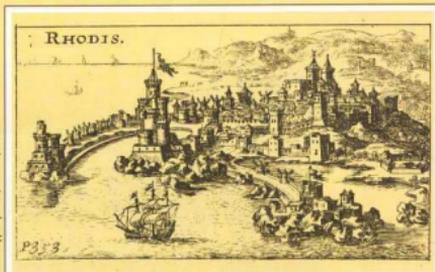
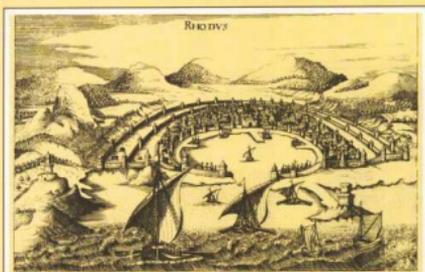
Το 1704 ο Iohannis αποσύρεται, και στην επιχείρηση τον διαδέχεται ο γιος του Gerard (1678-1727), που ήταν χαράκτης και μαθηματικός. Ο Gerard, αν και πέθανε σχετικά νέος, πρόλαβε να αναθεωρήσει τους άλαντες του πατέρα του. Το 1710 διορίστηκε υδρογράφος της Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών.

Το τοπογραφικό της Ρόδου το συναντάμε σ'αυτά τα δύο έργα των van Keulen που περιγράψαμε, και περιέχεται ως «cartouche» στον χάρτη που τιτλοφορείται «Archipelagusche Eyclanden». Στις εκδόσεις που πραγματοποιήθηκαν ως το 1704, στο «cartouche» του χάρτη υπάρχει το όνομα Johannis van Keulen, ενώ στις μετά το 1704 εκδόσεις υπάρχει το όνομα του Gerard van Keulen.

Χαρτογραφία 14,7 x 10,1 εκ.

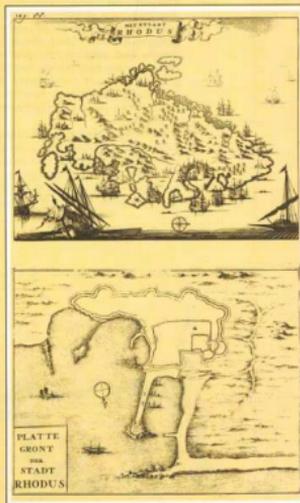
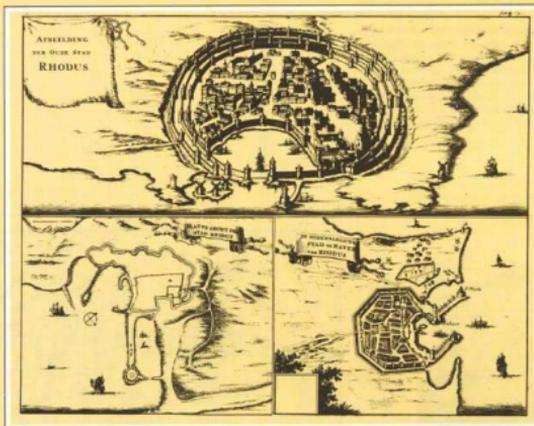

MALLET Allain Manesson (1603-1706). Γάλλος μηχανικός που υπηρέτησε στον πορτογαλικό στρατό. Επιστρέφοντας στη Γαλλία προσέφερε τις υπηρεσίες του στον Λουδοβίκο ΙΔ'. Το 1683 κυκλοφόρησε το έργο του «Description de l'Univers...» στα γαλλικά από τον D. Thierry, σε 5 τόμους με χάρτες των νησιών και σχέδια πόλεων. Άλλη έκδοση έγινε το 1686. Το 1684-85 κυκλοφόρησε στα γερμανικά (5 τόμοι) με τίτλο: «Beschreibung des ganzen Welt-Kreisses...» από τον J.D. Zunner, στη Frankfurt-am-Mayn, και ξαναεκδόθηκε το 1719 από τον J.A. Jung στη Frankfurt.

Στο βιβλίο σχήματος 16ου που έχει τίτλο «Archipelagus Turbatus» και εκδόθηκε το 1686 στο Augsburg από τον Jakob Enderlins κατά τη διάρκεια του Τουρκοβενετικού πολέμου συναντάμε το τοπογραφικό της Ρόδου που ει-κονίζεται, καμωμένο από άγνωστο χαράκτη.

SANDRART Jacob von. Ζωγράφος και χαράκτης. Γεννήθηκε το 1630 στη Φρανκφούρτη και πέθανε το 1708 στη Νυρεμβέργη. Στο βιβλίο του, που έχει τίτλο «Kurtze und vermehrte Beschreibung von dem Ursprung, Aufnehmen, Gebiete und Regierung der Weltberühmten Republik Venedig...» και εκδόθηκε στη Φρανκφούρτη το 1687, υπάρχει το τοπογραφικό της πόλης της Ρόδου με χαραγμένο κάτω αριστερά P. 317, ενώ αυτό που έχω στη συλλογή μου και εικονίζεται εδώ, φέρει τη χάραξη κάτω αριστερά: P. 353. Φαίνεται ότι προέρχεται από κάποια μεταγενέστερη έκδοση αυτού του βιβλίου του Sandrart, που δεν έχει ακόμα εξακριβωθεί πότε εκδόθηκε ως δεύτερη έκδοση.

DAPPER Dr Olfert (1636-1689). Φλαμανδός γιατρός και γεωγράφος του Amsterdam. Το 1688 εξέδωσε το έργο του «Naukeurige, Beschryving der Eilanden, in de Archipel der Middellantsche zee...» Amsterdam 1688. Το 1689 το έργο του εκδόθηκε στα γερμανικά και το 1703 στα γαλλικά.

Ο ίδιος στον πρόλογο του ομολογεί ότι ουδέποτε επισκέφθηκε τους τόπους που περιγράφει και απεικονίζει στο έργο του. Οι πηγές του προέρχονται από αφηγήσεις γνωστών περιηγητών και από πληροφορίες ναυτικών. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η εικονογράφηση του έργου του με λαμπρές χαλκογραφίες, που εικονίζουν χάρτες των νησιών, απόψεις πόλεων, ενδυμασίες νησιωτών, φυτά και λιγότερο γνωστά ζώα. Το βιβλίο είναι γραμμένο με ύφος επαγωγό, χωρίς γι' αυτό να στερείται ακριβείας και σοβαρότητας.

l'ideel voornemt, en den hogen toren *Trabukko*. De fchepen zetten op zee, en zeven vadem ten anker, met touwen aan het hoofd vast.

Het beruigt groot koper beelt of *Kalaffa*, zoo, zoo eenigen willen, over den moot of ingang van deze middelste haven, met de voeren van de eenre tot de andere zijde gefperrt, geflaen hebben, daer tuiffchen beide een fchip met volle zaelen kon door zaelen.

Men zcilt het in d'ene hand een vuurpot, die des nachts brandt, tot eenre baek voor de fchepen, en in de andere hand een zwaert hield, met een fpiegel op de boort. Doch indien het *Trabuffa* beelt aldus over den moot van de haven zou geflaen hebben, zoo heeft het over den moot van de haven der oude bad *Rhadus* geflaen, en niet over den moot van de haven der heden d'aghe bad *Rhadus*.

De derde haven loope beoorden het kasteel *S. Nikola's*, en leit met den moot tegen 't noorden. Hy heeft omtrent de wijde van een groot fchip, en is twee vadem diep. In die haven leggen gemeenlijk de galeyen, die de

Raffe van *Rhadus*, ten getale van zeven, op zijn eigen onkofte, ten dienste van den Groten Heer, hout.

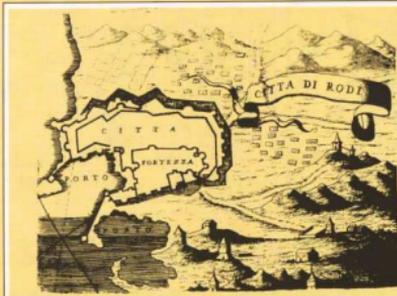
Andere, als *Stokkows*, hellen flechts twee goede havens voor de bad *Rhadus*, die d'erelve aldus beichrift.

De eenre is de haven van de galeyen, welke men in het aenlanden ontmoet, en met twee dijken of moelen bedekt is. Zy leit met den moot tegen het Oofte gekceert, die door een zwaren platte vorm, van ghewouwen fteen opgehaelt, en daer op een toten ftaet, beichermt wort.

Dere platte vorm wort het fort *Sant Elmo* genoemt, en is met galdeyen ontuing: waer op acht of tien flukken gefchuts leggen, die den ingang der haven van de galeyen beichermen.

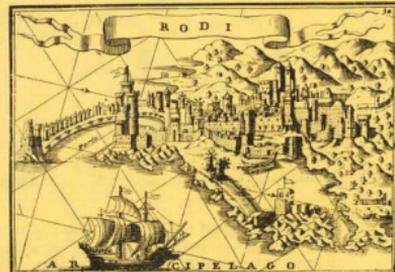
De andere is de haven van de fchepen, en bezeelen, de haven van de galeyen, die haren ingang een weinigh meer na 't Noorden heeft, als de andere. Zy is met twee torens gefcherkt: welke een aan de zijde van de haven van de galeyen ftaet, die vierkant is, en de toren van *S. Jan* genoemt wort: gelijk

Χαλκογραφία επιγραφιστηριου 13.0 x 16.3 εκ.

Χαλκογραφία 13.3 x 17.3 εκ.

Προέρχεται από το βιβλίο του Coronelli Vincenzo Maria «Isola di Rodi... In Venetia 1688». Το έργο επανεκδόθηκε το 1695.

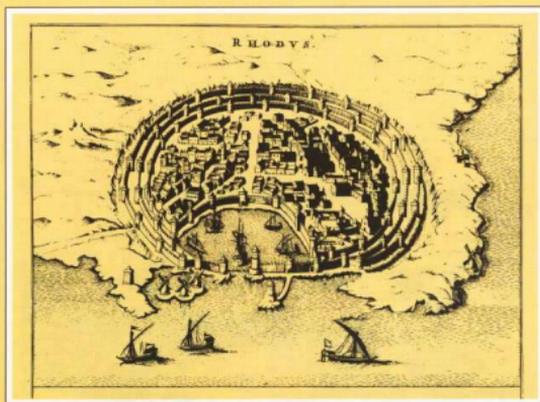

Χαλκογραφία 15.5 x 21.4 εκ.

Προέρχεται από το βιβλίο του Coronelli Vincenzo Maria «Il Mediterraneo», 1688. Το χαρακτηριστικό αυτό το ξαναβασκουμε στο έργο του «Archipelago», που εκδόθηκε το 1707 στη Βενετία.

Φολιο αγνώστου. Ίσως ανήκει σε κάποιο από τα πολλά έργα του Coronelli. Υποθέτουμε ότι είναι του Coronelli, επειδή το τοπογραφικό αυτό της πόλης της Ρόδου είναι όμοιο, με μικρότερες διαστάσεις όμως, προς εκείνο του Coronelli του «Corso Geografico Universale...».

Προέρχεται από το έργο του «Corso geografico Universale... in tavole geografiche, ricorrette, et accrescinte di tutte nuove scoperte... Venetia... 1692».

CORONELLI Vincenzo Maria. Γεννήθηκε στη Βενετία το 1650 και πέθανε το 1718. Έκανε θεολογικές σπουδές στη Ρώμη, όπου διδάχθηκε επίσης Ευκλείδεια Γεωμετρία και αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Το 1680 κατασκεύασε δύο σφαίρες – μία του ουράνιου θόλου και μία της υδρογείου – , που δώρισε στο δούκα της Πάρμας. Το 1681 επισκέφθηκε την πρωτεύουσα της Γαλλίας και εργάστηκε για τρία χρόνια στην αυλή του Λουδοβίκου ΙΔ', ο οποίος και του απένευσε τον τίτλο του κοσμογράφου. Το 1684 επιστράφηκε στη Βενετία και ίδρυσε την πρώτη Γεωγραφική Εταιρεία, γνωστή ως Ακαδημία των Αργοναυτών. Το 1685 του απονέμεται ο τίτλος του κοσμογράφου της Βενετίας. Το χαρτογραφικό, ιστορικό και γεωγραφικό έργο του Coronelli είναι τεράστιο και εργάστηκε σ'αυτό πολλοί καλλιτέχνες. Τα χαρακτηριστικά ακολουθούν χρονολογικά αφορούν τις τοπογραφικές απεικονίσεις της πόλης της Ρόδου και προέρχονται από τα ακόλουθα έργα του Coronelli:

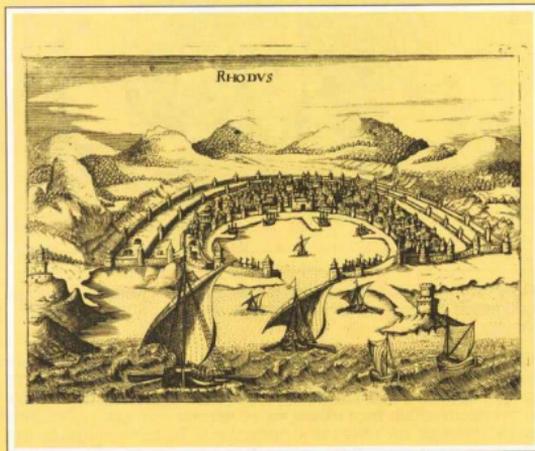
Προέρχεται από το έργο του: «Isolaro dell'Atlante-Veneto...parte I...Tomo II dell'Atlante Veneto...Venetia 1696».

Χαλκογραφία 15,5 x 21,5 εκ.

PEETERS Jacobus (1637-1695). Χαράκτης και εκδότης από την Αμβέρσα. Το τοπογραφικό της πόλης της Ρόδου προέρχεται από το βιβλίο του που έχει τίτλο «Description des principales Villes, Havres et Isles du Golfe de Venise...et des Isles principales de l'Archipel...par Jacques Peeters en Anvers sur le Marché des vieux Souliers» [c. 1690]. Στο βιβλίο του, εκτός από τα σύντομα περιγραφικά κείμενα, περιλαμβάνει 143 χαλκογραφίες με απόψεις πόλεων, λιμανιών καθώς και χάρτες των νησιών του Αιγαίου.

Χαλκογραφία 13,0 x 17,9 εκ.

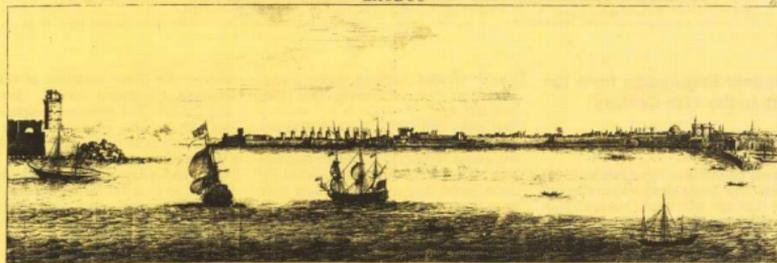
Το τοπογραφικό αυτό της πόλης της Ρόδου προέρχεται από το «**Philonem Chronographum...**», που εκδόθηκε στο Augsburg το 1693. Βασίζεται (σε μικρότερες όμως διαστάσεις) στο τοπογραφικό της Ρόδου που συναντήσαμε στο βιβλίο «Archipelagus Turbatus», το οποίο είχε εκδοθεί στην ίδια πόλη το 1686.

BRUYN Cornelis de. Ζωγράφος. Γεννήθηκε το 1652 στη Χάγη. Ταξίδεψε στην Ανατολή το τελευταίο τέταρτο του 17ου αιώνα. Με αφετηρία τη γενέτειρά του Χάγη αναχώρησε την 1η Οκτ. 1674 και επέστρεψε μετά από 19 χρόνια: το 1693. Συγκεκριμένα, το 1674 φθάνει στην Ιταλία. Το 1678 τον βρίσκουμε στη Σμύρνη, όπου περιηγήθηκε την Ανατολή, και επέστρεψε πάλι στην Ιταλία το 1685. Εκεί παρέμεινε 8 χρόνια στη Βενετία, οπότε επέστρεψε στην Ολλανδία το 1693.

Ο Cornelis de Bruyn είναι ιδιαίτερα υπερήφανος για την ποιότητα και ακρίβεια των σχεδίων του, που «έγιναν επί τόπου», και δηλώνει: «Πιστεύω πως μπορώ να πω χωρίς καμιά ματαιοδοξία ότι έκανα κάτι το οποίο κανείς δεν έχει ακόμα επιχειρήσει...». Το έργο του μας δίνει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα νησιά του Αρχιπελάγους, την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη κ.ά., και είναι πλουσιότερα εικονογραφημένο με περισσότερες από 200 χαλκογραφίες, με χάρτες, απόψεις πόλεων, λιμανιών, ενδυμασιών κ.ά. και είχε πολύ μεγάλη επιτυχία. Η πρώτη έκδοση του περιήφου αυτού έργου, που είχε τίτλο «Reizen von Cornelis de Bruyn, door de vermaardste Deelen van Klein Asia, de Eylanden Scio, Rhodus, Cyprus, Metelino, Stanchio...», έγινε στο Delft στα φλαμανδικά το 1698. Το 1700 το έργο εκδόθηκε, πάλι στο Delft, στα γαλλικά με τίτλο «Voyage au Levant, c'est à dire, dans les principaux endroits de l'Asie Mineure, dans les isles de Chio, Rhodes, Chypre... par Corneille le Bruyn». Ακολούθησαν άλλες εκδόσεις, το 1702 στα αγγλικά και ξανά το 1714 στα γαλλικά, σε σχήμα folio όλες. Οι 4 επόμενες εκδόσεις: 1718, 1725, 1728, 1732 ήταν πεντάτομες, σε μικρότερο σχήμα όλες (4ο) και με πολύ μικρότερες και λιγότερες χαλκογραφίες.

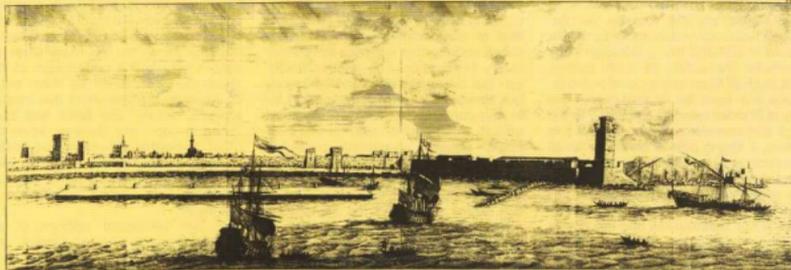
Χαρκτηκό 23,0 x 64,0 εκ.

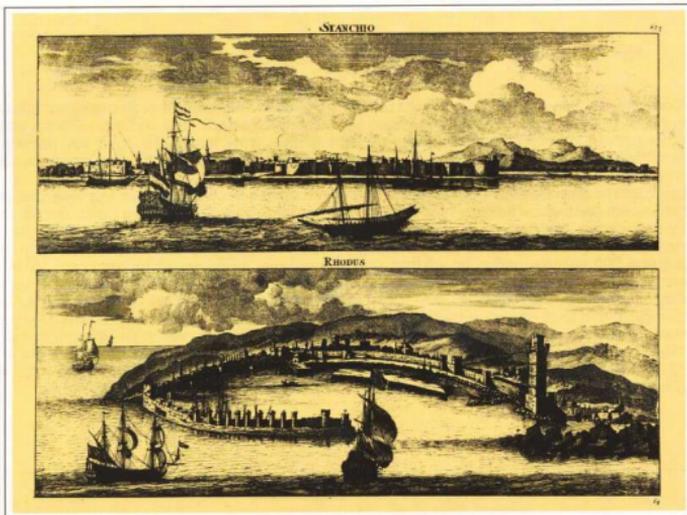
RHODUS

Χαρκτηκό 23,0 x 64,0 εκ.

RHODUS

Rhodes: Engravings from the 15th to the 17th Century

A.S. Maillis

The city of Rhodes is inhabited for 2,400 years. The devastating Peloponnesian War (431-404 BC) forced the until then prospering towns of the island —Ialysos, Cameiros, Lindos— to unite their forces by founding in 408/407 BC the city of Rhodes at a prominent location. The city-planning was designed by the famous architect and town-planner Hippodamus. The city was fortified and soon became powerful due to its naval and trade supremacy. It was embellished with wonderful monumental pieces of sculpture —a Rhodians' favourite—, works of excellent artists. Among their legendary still remains the so-called Colossus —destroyed by earthquake in 226/227 BC—, although Pliny mentions thousands of such statues that each of them alone could make famous any town for its own merit. The city of Rhodes owed its splendour to the high and intensive cultivation of arts and letters, a strong pole of attraction for all the famous personalities of the time. The city managed to repulse the fierce-fierce attacks of Demetrius Poliorcites, in 306 BC, and Mithridates in 88 BC. The destructive earthquakes and the hostile invasions weakened Rhodes's defensive, therefore the city was occupied in 42 BC by the Roman general Cassius, who, although had been educated in Rhodes, ruined the city, looted its treasures and, following his orders, most of its marvellous works of art were transferred to Rome. In the centuries that fol-

lowed Rhodes suffered more catastrophic invasions and earthquakes (155, 344, 515 AD).

The walls and fortifications of the city were rebuilt in the Byzantine era and were later reinforced by towers and turrets by the Knights of the Order of St. John, when they made the island their base, from 1309 to 1522, year of the occupation of Rhodes by the Turks. Other foreigners, the Italians, ruled the island from 1912 to 1948.

In about 1412 Cristoforo Buondelmonti, a vicar in the church of St. Maria Oltraarno, arrived in Rhodes and stayed there until 1420. In the meantime he studied the ancient Greek writers, visited many islands and wrote the book *Liber Insularum*, a basic work on the Aegean islands until the late eighteenth century. Leaving Rhodes he did not miss the opportunity to take with him —as a gesture of magnanimity— rare, valuable Greek codices that enriched the Medici library in Florence. The original books were lost but copies of it survived in various libraries. The first full edition, in Latin, was published in Leipzig; the second edition, published in 1897 in Paris by Emile Legrand, included passages translated in Greek by some unknown Greek scholar as well as a translation of the Greek text. From a copy of this edition, which was written by the famous calligrapher of the Seraglio Emmanuel Miller, the author of this article quotes here some abstracts about Rhodes.

A second important document was bequeathed to posterity by the German clergyman Bernhard von Breydenbach, who travelled from Venice, a pilgrim to the Holy Land, to the monastery of St. Catherine at Sinai, visiting during his

itinerary the Greek harbours of Corfu, Methone, Heracleion (Crete), Rhodes and Cyprus. The *Itinerary*, besides its text with valuable information, also includes unique illustrations, engraved by the great Flemish artist Erhard Reuwich, who accompanied Breydenbach on his trip in order to accomplish this task. The *Itinerary*, which according to specialists had twenty-eight editions, from the first in 1486 to the last in 1522, was repeatedly published in various languages, Latin, French, German, Flemish, Polish.

The *Liber Chronicarum*, the «Chronicle» of Hartmann Schedel, is a landmark in typography. It was written, illustrated and printed in Nuremberg in 1493. Its author composed his text drawing from older and contemporary poets, men of letters and historiographers and created a work of significant merit for those who study that period. The special interest of the book lies in the fact that it does not only supply a full compilation of the knowledge possessed by then, but it also reveals the attitude of that century towards history. The book was published in Latin and German, while another counterfeit, less expensive edition of it was easily realized, since the safeguarding of intellectual rights was unthinkable and beyond imagination at that time.

The two celebrated editions of the fifteenth century, that of *Itinerary* and *Liber Chronicarum*, by B. von Breydenbach and H. Schedel respectively, were followed by minor relevant works of the sixteenth (15 engravings) and seventeenth century (28 engravings), in which the city of Rhodes was represented.